

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

Дипломна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Виконала: студентка 4 курсу,
групи ІА-42

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

Дякун Лілії Ігорівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Щербін Лілія Василівна

Рецензент:

Івано-Франківськ, 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історичні та ідейні передумови культурно-просвітницької діяльності Легіону УСС	9
Розділ 2. «Артистична горстка» як осередок культурно-просвітницької діяльності	22
Розділ 3. Освітня та просвітницька діяльність УСС на Волині.....	39
Розділ 4. Культурна спадщина Легіону УСС.....	53
Висновки.....	66
Список використаних джерел.....	68
Додатки.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження культурно-освітньої діяльності Українських січових стрільців зумовлена необхідністю комплексного наукового осмислення ролі цього національного формування як важливого чинника духовно-культурної консолідації українського суспільства у добу глибоких соціально-політичних трансформацій початку ХХ ст. У контексті модернізаційних процесів та національного відродження українських земель діяльність січового стрілецтва виходила далеко за межі суто військової сфери, набуваючи виразних культурно-просвітницьких і виховних функцій, спрямованих на формування національної ідентичності, поширення освітніх практик та утвердження українських культурних і державницьких цінностей серед широких верств населення.

Особливої наукової значущості набуває аналіз культурно-освітньої діяльності Українських січових стрільців як складової системи національного виховання та інструменту ідеологічної мобілізації суспільства, що проявлялося у створенні освітніх гуртків, організації театральних-мистецьких заходів, розвитку видавничої справи, формуванні стрілецької пісенної та мистецької традиції, а також у поширенні національно-патріотичних ідей у середовищі військовослужбовців і цивільного населення. Така діяльність виступала важливим механізмом інтеграції військової організації у культурний простір українського суспільства та сприяла інституціоналізації нових форм громадянської активності, зорієнтованих на утвердження української національної спільноти.

Не менш важливим чинником актуальності дослідження є необхідність переосмислення культурно-освітнього виміру діяльності січового стрілецтва у світлі сучасних суспільно-політичних викликів та процесів формування історичної пам'яті й національної самосвідомості українського народу. Вивчення цієї проблематики дозволяє поглибити наукові уявлення про

механізми культурної мобілізації суспільства в умовах воєнно-політичної нестабільності та розкрити значення культурно-просвітницьких ініціатив як одного з ключових інструментів збереження національної ідентичності та духовної стійкості українського народу.

Об'єктом дослідження є діяльність легіону Українських січових стрільців у контексті українського національного руху початку ХХ ст.

Предметом дослідження виступають форми, напрямки та особливості культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців, їхній внесок у розвиток української освіти, культури, мистецтва, національно-патріотичного виховання та формування національної свідомості тогочасного суспільства.

Метою дослідження є всебічне вивчення культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців, визначення її основних напрямків, форм реалізації та значення у процесах національного відродження, культурної консолідації і формування свідомості національної приналежності українського суспільства.

Відповідно до поставленої мети визначено такі основні завдання дослідження:

1. проаналізувати історичні та ідейні передумови формування культурно-просвітницької діяльності Легіону Українських січових стрільців;
2. дослідити історію створення, склад і функціонування «Артистичної горстки» як осередку культурно-просвітницької діяльності січового стрілецтва;
3. охарактеризувати театральну й концертну діяльність гуртка як одну з форм культурної мобілізації та національно-патріотичного виховання;
4. розкрити особливості освітньої та просвітницької діяльності Українських січових стрільців на Волині;

5. визначити особливості формування стрілецької культурної традиції та її місце в українському національному русі;

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку ХХ ст., коли на території Галичини почали активно розвиватися молодіжні патріотичні організації «Січ», «Сокіл» та «Пласт», на базі яких в умовах початку Першої світової війни було сформовано Легіон Українських січових стрільців, до початку 1920-х рр., коли стрілецька традиція продовжила функціонувати в суспільно-політичному, культурному та військовому середовищі доби Української революції.

Територіальні межі дослідження включають українські землі, на яких розгорталася військова, культурна й просвітницька діяльність легіону Українських січових стрільців, передусім територію Галичини, Волині, Буковини та Наддніпрянської України, де стрілецькі ідеї, освітні ініціативи й культурно-мистецькі прояви мали помітний вплив на формування української національної свідомості.

Методологічну основу дослідження формують принципи історизму, об'єктивності, системності та наукової неупередженості, які передбачають розгляд культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців у конкретних історичних умовах початку ХХ ст. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів, зокрема проблемно-хронологічний метод, історико-порівняльний метод, історико-системний аналіз, структурно-функціональний підхід, метод джерелознавчого аналізу, а також метод узагальнення, що дає змогу простежити основні форми, напрями та результати культурно-просвітницької роботи УСС.

Наукова новизна дослідження ґрунтується на детальному розгляді культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців як важливого складника українського національного руху початку ХХ ст., а також у спробі узагальнити роль стрілецького середовища у формуванні

модерної української ідентичності, розвитку національно-патріотичного виховання, поширенні української культури та утвердженні державницьких ідей.

Стан наукової розробки тематики культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців характеризується наявністю значного кола історичних джерел, культурологічних і мистецтвознавчих досліджень, у яких висвітлюються різні аспекти становлення стрілецького руху, його ідейних засад та культурної спадщини.

Історичні джерела становлять вагомий комплекс матеріалів для дослідження історії легіону Українських січових стрільців, їх військової діяльності, культурно-просвітницького життя та формування стрілецької традиції у контексті національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Аналіз цих джерел дає змогу окреслити основні напрями наукової розробки проблеми, визначити характер джерельної бази та ступінь її опрацювання в історіографії.

Важливу групу становлять історико-мемуарні праці безпосередніх учасників подій, які заклали основу наукового осмислення історії Українських січових стрільців. До них належать праці О. Думина [29], К. Левицького [15], С. Ріпецького [61], а також колективні видання на кшталт «Українські Січові Стрільці 1914–1920 рр.» [9], [10], [11]. У цих працях висвітлено перші системні наративи про організацію та створення легіону, його участь у воєнних діях Першої світової війни та визвольних змаганнях, а також ідейні засади стрілецького руху. Водночас зазначені дослідження мають виразний меморіальний характер, що потребує критичного підходу до використання поданих свідчень.

Окремий напрям наукової розробки становлять джерела особистого походження — спогади та автобіографічні матеріали учасників стрілецького руху, серед яких особливе значення мають праці М. Галущинського [14], Д. Паліїва [16], К. Трильовського [18], Я. Гриневича [69], С. Волинця [1] , а також матеріали М. Утрина-Безгрішного [72]. Ці джерела містять цінну

інформацію про повсякденне життя стрільців, моральний стан учасників легіону, особливості військової дисципліни та формування національної свідомості в умовах війни. Їх використання дозволяє реконструювати атмосферу стрілецького середовища та соціокультурні аспекти діяльності легіону.

Важливе місце у джерельній базі займають матеріали культурно-освітнього і мистецького характеру, які відображають духовне життя вояків легіону. До цієї групи належать збірники стрілецьких пісень, зокрема «Ми йдемо в бій» [5], «Сьпіваник Українських Січових Стрільців» [8], а також публікації про діяльність стрілецьких музичних колективів, зокрема стаття М. Гайворонського [68] та розмова його з І. Боберським [17]. Ці матеріали демонструють роль пісні та музичної творчості як засобу підтримки бойового духу, консолідації особового складу та популяризації національно-визвольної ідеї серед населення.

Особливу джерельну цінність становлять історичні календарі-альманахи [70], [72]. Вони відображають громадське сприйняття стрілецького руху і трансформацію історичної пам'яті про легіон Українських січових стрільців у різні історичні періоди та формування національного історичного наративу.

У сучасній історіографії діяльність Українських січових стрільців розглядається як важлива складова українського національного руху початку ХХ ст., що поєднувала військову службу з активною мистецькою та освітньою діяльністю, спрямованою на формування національної свідомості українського суспільства.

Вагоме значення для дослідження мають узагальнюючі праці з історії легіону Українських січових стрільців та українського визвольного руху. Зокрема, процес формування стрілецького руху, його ідейні засади та культурно-просвітницьку діяльність у роки Першої світової війни ґрунтовно висвітлено у працях М. Лазаровича [42; 43; 44; 45; 46; 47]. Важливими є також дослідження І. Монолатія [54; 55], присвячені організаційному

розвитку легіону та його ролі в українському державотворчому процесі. Участь січових стрільців у визвольних змаганнях розглянуто у працях М. Безручка [13] та Р. Матейка [53].

Окрему групу становлять дослідження, присвячені творчій діяльності Українських січових стрільців. Значний внесок у вивчення стрілецького театру та мистецьких осередків зробили Л. Башняк [24] та Г. Лужницький [52]. Формування стрілецької пісенної традиції та музичної культури досліджували Б. Кіндратюк [73], Н. Кобрин [38] та І. Хованець [66].

Важливе місце в історіографії посідають праці, присвячені окремим діячам стрілецького руху та їхній творчій спадщині. Зокрема, життєвий шлях Михайла Гайворонського висвітлено у дослідженні В. Витвицького [26], а літературну діяльність Романа Купчинського проаналізовано у праці Ю. Коваліва [39].

Отже, попри наявність значної кількості наукових праць, культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців, зокрема діяльність мистецьких гуртків і освітня робота серед населення, потребує подальшого комплексного дослідження.

Структуру бакалаврської роботи складають: вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел і літератури (70 позицій) та додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ ТА ІДЕЙНІ ПЕРЕДУМОВИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕГІОНУ УСС

1.1 Ідейні засади стрілецького руху та національно-патріотичне виховання напередодні Першої світової війни

На зламі XIX-XX століть, український народ, розділений та поневолений владою двох великих імперій, не втрачав прагнень до власної державності. Власне, можна сказати, що в цей період український національний рух розпочинає новий етап свого розвитку. Підґрунтям цьому служив розвиток політичної активності серед населення та формування самоідентифікації, що призвело до розуміння необхідності боротись за самостійність. У Австро-Угорській імперії, до складу якої входили території Галичини, політика щодо національних меншин була більш поміркованою. Це сприяло розвитку середовища, в якому формувався український національно-патріотичний рух. Найбільш відчутним він був у колах молоді. Підтвердженням цього судження є уривок із студентського журналу «Відгуки» (Львів), в якому на початку 1913 р. з'явилися рядки : «Мусимо пам'ятати, що гарантією нашого існування й повного розвитку українського народу може бути тільки власна держава. Щоб її створити, ми мусимо завжди бути готові до бою»[26, с. 21]. Ще задовго до цього, у 1894 р. було створене перше пожежнично-руханкове товариство «Сокіл» у Львові. Співзасновник його - Володимир Лаврівський переклав на українську мову програму та статут організації чеських «Соколів», перейнявши і пристосовавши їх ідеали до потреб українського народу. Звідси випливає формулювання кредо для українських «Соколів», що звучало так: «Міцне й суцільне зосередження гармонійно зрізничкованого суспільства - нації»[36, с. 100]. Окрім цього, перед відділами стояли

програмові засади, з яких випливають завдання : «Пробуджувати і плекати в громадянстві рухливість, товариську, народну свідомість за поміччю руханки, змогу, рухливих ігор і забав, пласту, мандрівництва»[36, с. 100]. Однак, навіть незважаючи на те, що серед членів товариства були фахівці та ентузіасти, у перші роки її існування розвиток був повільним. Все обмежувалось Львовом, в провінціях ніхто і гадки не мав про роботу такого товариства. Це тривало до 1901 р., саме цього року до організації доєднався професор Іван Боберський, який спричинився до надання розмаху «Соколові». До 28 серпня 1908 р. професор займав посаду заступника голови, від цього дня і аж до початку війни був головою. За цей період він приклав величезних зусиль до розширення та розвитку сокільської організації. Організовував руханкові вечори, фестини, змагання, пожежні курси та різноманітні секції, дбав про фінансування, писав і видавав брошури, водночас запроваджуючи українську спортивну термінологію. Від жовтня 1905 р. носили однострій сірого кольору, на правому боці якого нашивали стяжку у синьо - жовтих кольорах. На жовтому нашивали назву місцевості, на якій діяло товариство. У старшин різнилися кольорами опаски та смужки нашиті на них відповідно до функції. Станом на 1913 р. організація нараховувала 50 000 членів, 893 осередки, з яких 30 руханкових, 552 з назвою «Сокіл» та 311 «Січей»[36, с. 102].

Схоже товариство було засноване у 1900 р. на землях Снятинського повіту, зване «Січ». Тут варто відзначити Кирила Трильовського, адже у згаданий період пересічний русин боявся військової служби, спираючись на чутки про службу у австрійському війську. Галичиною ширився антимілітарний настрій через знуцання та приниження вояків у армії. Варто віддати належне К. Трильовському, який побачив невтішну ситуацію в українському селі, де панувала розпуста і пияцтво, на противагу міській молоді, яка мала більше перспектив, зокрема, товариство «Сокіл». Перебуваючи у селі Устя, що на Снятинщині, спільно із Дмитром Соляничем дійшли висновку щодо необхідності організації, в якій б панувала

рівноправність, взаємодопомога та повага, на зразок Запорізької Січі. Організація повинна була відповідати зразку Запорізького Коша, також переймалися назви старшин (кошовий, обозний, писар і т. д.), що слугувало історичною пам'яттю славної козацької доби. За офіційними даними, товариство брало на себе функцію пожежної безпеки в селі, на практиці ж проводилась просвітня та культурна робота з молоддю. На взірць козацького виховання проводились навчання з топірцями та послуговувались різноманітними відзнаками і козацькими хоругвами. Вже 5 травня 1900 р. січовики, з піснею на устах та в малинових стрічках, марширували селом Завалля – зародилась нова національно-патріотична сила.

Напередодні Першої світової війни в Галичині нараховувалось близько 900 «Соколів» та приблизно стільки ж «Січей»[35, с. 7-8]. Згодом січово-стрілецький рух поширюється і на Буковині. Учасники вищезгаданих організацій, зокрема патріотично налаштована молодь, мали змогу набути стрілецькі навички та навчитись побуту в польових умовах.

Коли між Австро-Угорською та Російською імперіями почав відверто назрівати конфлікт, і в повітрі витала напруга, українська молодь, розуміючи потребу ознайомлення з військовим ділом, зголошується до пластових гуртків. Перший таємний військовий вишкіл було організовано у 1911 р. у Львові.

Варто також зазначити, що певний вплив на розвиток національної ідеї українців мав польський національний рух. Під егідою Ю. Пілсудського на території Польщі (згодом і Галичини в тому ж числі) було створено перші стрілецькі організації. На загальних зборах «Січових Стрільців II» 25 січня 1914 р. К. Трильовський, пояснюючи внесок «Січових Стрільців» у визволення країни, наводив у приклад поляків : «...які зривалися до боротьби за волю, але брак вишколення у військовому ремеслі та людей з мілітарним вихованням були основною причиною невдач...»[19, с. 12]. Такий розвиток подій став неабияким поштовхом та, в певній мірі, взірцем для українських військових товариств. Зокрема, завдяки дослівно

перекладеному статутів польського «Strzelca», було одержано дозвіл від австрійської влади і вже у березні 1913 р. при місцевих «Сокіл» та «Січ» утворилась окреме військове товариство під назвою «Січові Стрільці». Головою першого такого товариства, створеного у Львові був В. Старосольський. Оскільки імперська влада вороже ставилася до творення українцями власних військових сил, то заборонила створювати осередки, відтак, незабаром з'явилися «Січові Стрільці II» [65, с. 9]. За мету ці організації поставили собі професійний військовий вишкіл молоді та організацію збройних відділів. Серед основних засад січового руху, що закріплювалися у статутах варто виділити : добровільність, рівність, моральність, взаємодопомога, чесність, повага гідності (власної й чужої), патріотизм та дотримання й повага усталеного закону. Враховуючи погляди К. Трильовського, можна охарактеризувати атмосферу всередині товариства, як таку, що базувалась на товаристському та військовому дусі, солідарності і громадянській моралі, січових звичаях, праці над саморозвитком учасників, боротьбі з москофільством та колабораціонізмом і найважливіше – на відчутті приналежності до українського народу, патріотизму і любові до Батьківщини. Звісно, це насторожило австрійську владу. Граф Потоцький приклався до того, аби українських січовиків по містах і селах оштрафували та судили. В часі переслідувань основним напрямком політичної, культурної, освітньої та громадської діяльності стали січові свята. Відбулось шість таких свят впродовж 1900 – 1914 рр., які мали значний вплив на свідомість та громадське життя галичан.

Важливим кроком розвитку було створення Українського Січового союзу в грудні 1912 р. У Львові, Кирила Трильовського обрано Генеральним отаманом. Власне, після цієї події з'явився реальний шанс на створення військових формувань. Зі значними перешкодами, але, все ж, Трильовський зміг домогтись реєстрування Стрільцького статуту. Звідки беруть початок українські національні військові формування нового часу.

У 1914 р. на базі трьох національно – патріотичних організацій, а саме : «Січ», «Сокіл» та «Пласт» зорганізується Легіон українських січових стрільців. Перші дві – схожі за своєю структурою та діяльністю. Щодо «Пласту» - то це скаутський рух, який прийшов на Галичину у 1911-1912 – х рр. завдяки О. Тисовському, П. Франку та І. Чмолі. За свідченнями пластового діяча Северина Левицького : «В усіх трьох виходило дещо інше, але усі базувалися на англійському скаутингу»[36, с. 121]. З цих слів розуміємо, що українська скаутська традиція переймала закордонний досвід, але разом з тим, несла національний характер. Власне, сама назва – «Пласт» носить козацький підтекст, бо пластунами називали козаків, що ходили на полювання та рибальство. Осередки «Пласту» творилися в основній своїй більшості при гімназіях і були розраховані на шкільну та гімназійну молодь.(Додаток А) Петро Франко наголошував на фізичному вихованні та дисципліні учасників, з цією метою ним був виданий підручник «Пластові ігри». Натомість, Іван Чмола прагнув аби пластуни спричинились до визвольних змагань, про що свідчив військовий характер пластових вправ та організований ним відділ «Стрільчиків», що займався парамілітарним вишколом юнаків. Щодо поглядів Олександра Тисовського, то вони базувались на втіленні в організаціях системи Баден Пауля. Однак, його відділ мав найменше успіху та напередодні 1914 р. нараховував лише з десяток учасників. Навіть враховуючи те, що напрямки діяльності у трьох очільників різнилися, вони все одно прагнули до об'єднання у єдиний центр. У результаті роботи конференцій було створено «Організаційний пластовий комітет», що видавав часопис «Пластовий Табор» за редакцією Петра Франка та опрацював статут організації. Як єдина організація «Пласт» виступив у Львові 28-29 червня 1914 р. на крайовому здвизі.

Окремо варто відзначити і січові свята, які, крім культурно-освітнього і громадсько-політичного вияву, були ще й об'єднавчим фактором українства з обох сторін Збруча, оскільки у них брали участь не лише члени парамілітарних організацій Галичини і Буковини, а й запрошені гості із

Наддніпрянщини. Зокрема, упродовж 1900 – 1914 рр. відбулось два загально крайових свята на Буковині та шість на Галичині.

Наймасштабнішим таким святом був здвиг у Львові 28 червня 1914 р. приурочений 100-річчю від дня народження Т. Шевченка. У своїй праці М. Лазарович подає таку кількість учасників : «...в масових військово-спортивних вправах взяли участь 12 500 осіб, які представляли 120 177 членів 2166 стрілецьких, січово-сокільських та пластових організацій краю»[46, с. 70]. Завдяки цій маніфестації ще нещодавно іронічно налаштоване суспільство змінило свої погляди щодо військових починань молоді. Угрин – Безгрішний, згадуючи ті події писав про невпинні оплески, великий запал та ентузіазм серед учасників Також він пише про готовність українського народу, вперше від 1775 р., до вирішального бою зі зброєю в руках за волю України[72, с. 38].

Саме в день Шевченківського здвигу у м. Сараєво вбили ерцгерцога Франца Фердинанда – австрійського престолонаслідника разом із дружиною. Це потягнуло за собою ряд подій, які врешті - решт привели світ до вибуху Великої війни. Українські землі входили до стратегічних планів обох ворогуючих сторін, зокрема, Австро – Угорська імперія прагнула приєднати собі Поділля і Волинь, а Московія – Закарпаття, Буковину та Галичину. Геополітичні розрахунки були і у інших держав – учасниць. Все ж, найбільший трагізм Першої світової війни для українського народу полягає у іншому. Відсутність єдиної держави та багаторічна розділеність між двома імперіями призвели до того, що українці опинились у конфронтуючих таборах, а отже, українці, під впливом обставин, змушені були воювати один проти одного. Близько 250 – 300 тис. українців воювали у складі австрійської армії та близько 3,5 млн. у російській, борючись за абсолютно чужі їм інтереси.

Січове стрілецтво реально оцінювати ситуацію на міжнародній арені і зрозуміло, що Австрія є тимчасовим союзником. Про це свідчило об'єднання «Січових стрільців I» та «Січових стрільців II» задля спільних дій. Трапилось

це 30 липня у Львові, де того ж дня організовано стрілецький мобілізаційний комітет, який закликав добровольців до вступу у стрілецькі ряди і вже за декілька днів утворив першу бойову сотню, командиром її став Іван Чмола. Наступним важливим кроком стала спільна нарада, на яку, з ініціативи К. Левицького, скликано представників українських політичних партій. У результаті – створено Головну руську раду задля політичного вираження українського народу в Австрії. К. Левицького обрано її головою, М. Ганкевича та М. Павлика заступниками, а С. Барана - секретарем. Наступними днями, тобто 3 - 4 серпня, відбулось перше засідання, на якому утворено окрему військову колегію, в її складі – Т. Рожанковський, С. Шухевич, М. Волошин та Д. Катамай. Перед ними стояло завдання – організація корпусу добровольців для збройної боротьби з Росією. Сама ж колегія з часом розширилась та утвердила нову назву - «Українська бойова управа». Паралельно було ухвалено назву майбутнього війська – «Українські січові стрільці». Тимчасовим командантом призначили Т. Рожанковського.

6 серпня 1914 р., відразу після оголошення Австрії війни Росії, Головна українська рада спільно із Українською бойовою управою оприлюднили оголошення, в якому вже офіційно закликали український народ ставати до збройної боротьби заради існування української держави. Підтвердженням є уривок : «Від нашої готовності, від наших діл...залежить тепер наша будучість. Тому кличемо до Тебе, Народе : До зброї!...»[15, с. 488-489]. Багатотисячний потік добровольців свідчив про те, що ідея формування військової сили, яка буде боротись за долю України набула популярності серед різних верств народу. Спираючись на підрахунки Івана Монолатія, можна стверджувати, що за три тижні до Українських січових стрільців мало намір вступити 28 000 добровольців[54, с. 36]. Важливою приміткою є те, що вступати до війська могли особи, які були непридатні до служби у австрійській армії, тобто молодші 18-ти років та старші 50-ти. А отже, ця величезна кількість добровольців цілком могла перечекати війну вдома. Переважала молодь, яка часто без відома батьків йшла до війська.

Підхорунжий Дмитро Паліїв так описував події : «...молодь, що масово посунула в стрілецьтво, йшла туди підсвідомо. Всі відчували, що так треба.»[16, с. 10]. Можна стверджувати, що добровольці були переконані у тім, що йдуть виборювати кращу долю для України і чітко усвідомлювали розвиток подій при загарбанні українських земель Росією. Власне, це і були домінуючі мотиви у психології бажаючих вступити до національного формування. Тут варто віддати належне січовим, пластовим та сокільським організаціям, праця яких (ідейний, моральний, військовий та фізичний вишкіл) дала закономірний результат.

Спочатку добровольці сходилися до повітових осередків, звідки пізніше мали перебиратися до великих міст. Однак, австрійська, і особливо польська влада занепокоїлась такою активною організацією українського війська. Проводилися різні заходи аби перешкоджати мобілізації, доходило до арештів, переслідування сімей та відправлення до концентраційних таборів. Окрім цього, легіон мав значно вужчі права, аніж регулярна австрійська армія. Це проявлялося у браці фінансування в усіх сферах – харчуванні, санітарних умовах, обмундируванні та озброєнні. Навіть із обіцяних 100 старшин, які мали приїхати задля військового навчання новобранців, приїхало лише 20. Єдиним підтримуючим фактором було місцеве населення, яке допомагало з харчами та надходження фінансових пожертв з усього краю.

Російський наступ на фронті змусив зібране у Львові стрілецьтво та усіх бажаючих із околиць переїхати до Стрия. І на початку вересня туди добралось 8 000 – 10 000 чоловік (якби не стрімкий російський наступ, то ця цифра могла б бути вдвічі більшою)[46, с. 86]. Тепер перед добровольцями постала інша проблема - австрійське командування, перш ніж прийняти легіон на державне фінансування, вимагало від українців складання присяги на вірність їх імперії, про це стало відомо 1 вересня. Українська бойова відтягувала вирішення даного питання, оскільки боялась негативної реакції стрільців. Згодом присягу почали вимагати вдруге, тоді прокотилась хвиля

протестів. І от, коли зусиллями М. Галущинського, який на той момент був командантом, врешті вдалось переконати бійців присягнути Габсбурзькій імперії, наступного дня прийшов наказ щодо кількісного складу стрільців легіону. Дозволено лише 2 000 осіб, усіх решту наказували негайно повернути додому. Таке рішення обгрунтовували браком озброєння та одягу, хоча насправді, Австро – Угорщина відверто побоювалась озброювати ту кількість зорганізованих та патріотично налаштованих українців, які чекали цього у Стрию[49, с. 37]. М. Галущинському вдалось отримати дозвіл прийняти до легіону ще 500 добровольців. Можливо, якби на той час у Стрию були присутні українські політики, то цю цифру спільними їх зусиллями можна було б збільшити. Такий розвиток подій глибоко розчарував усіх, хто не зміг потрапити до легіону. У спогадах М. Галущинського знаходимо рядки у яких він пише, що ті, кому не вдалось стати до лав стрільців, зі сльозами на очах благали залишитись, та все було марно[14, с. 91].

Все ж, дня третього вересня 1914 р. добровольці, яким вдалось потрапити до лав легіону були вимушені присягнути імперії Габсбургів. Викликало те величезне обурення. Та з ініціатив Д. Вітовського січовики таємно прийняли присягу на вірність українському народові, яка надала легіону статусу війська з глибоким корінням української історії та морально пожвавила його учасників. Присягу прийняв отець О. Нижанківський, також зберігся її текст, в якому обіцяли вірно служити усім українським князям, гетьманам та усій Україні зокрема, боронячи її від ворога у кривавій боротьбі і відстоюючи її честь. Завершилась присяга проханням про допомогу до Архангела Михаїла та Господа Бога[54, с. 39]. З цієї хвили офіційно бере свій початок бойовий шлях січового стрілецтва, як окремого національного легіону.

Отже, в умовах бездержавності та перебування українського народу під владою двох імперій, сформувався та набув мілітаризованого характеру національний рух. Оскільки влада Австро – Угорської імперії висувала відносно ліберальні умови, то саме на територіях Галичини активізувалось,

насамперед в середовищі молоді, громадсько – політичне життя, яке і стало підґрунтям для формування кіл національно свідомих особистостей. Важливе місце у цьому процесі посіли товариства «Січ», «Сокіл» та «Пласт», які сприяли фізичному та моральному вихованню, і, водночас, формували почуття відповідальності, єдності та патріотизму. Їх діяльність забезпечила підготовку молодиків до військової служби та заклала основи майбутнього національного збройного формування, яке носило історичну козацьку спадщину і в той ж час запозичувати досвід у країн – сусідів. Кульмінаційною подією стало утворення легіону Українських січових стрільців у вересні 1914 р., який попри фінансові труднощі, політичні суперечності та обмеження з боку австрійської влади продемонстрував високий рівень організації та готовності до боротьби.

Таким чином, діяльність згаданих організацій підготувала кадрову основу Легіону та стала ключовим елементом у формуванні новітньої української військової сили.

1.2 Соціальний склад Легіону

Кількісне обмеження, яке висунуло імперське командування, значно змінило соціальний склад легіону. Спершу серед добровольців переважало селянство, та згідно австрійського наказу залишити лише «інтелігентні одиниці» картина докорінно змінилася і, до прикладу, у сотнях Д. Дідушка та Д. Вітовського інтелігенція становила близько 80- 90 %. Початковий склад легіону налічував від 40 % до 70 % інтелігенції (враховуючи учнів та студентів), близько 26 % селян та стільки ж робітників з ремісниками. Молодь, віком до 22 років становила абсолютну більшість – 75 %, віковий діапазон 22 – 27 років – приблизно 16 %. Це були вихідці із практично усіх земель Східної Галичини, частково Закарпаття, Буковини, Західної Галичини та Наддніпрянщини. Це засвідчило національно – патріотичну, моральну готовність населення до боротьби.

За чотири роки війни через легіон пройшло близько 10 000 осіб. Вже з червня 1915 р. всю інформацію про стрільців вписували до, так званої, «Головної книги УСС», дані з якої опублікував О. Назарук у 1916 р. Ці систематизовані відомості подані у відсотковому відношенні, не називаючи конкретних чисел, задля безпеки учасників стрілецького руху. На сьогоднішній день можемо зробити висновок, що станом на 1916 р. було занотовано інформацію про 3 300 осіб.

Інформація про стрільця у «Головній книзі УСС» прописувалась у такій формі : край походження, рік народження, національність, релігія, професія, грамотність та зовнішній вигляд. Звідси, можемо проаналізувати контингент легіону, в стосунку до кожного з наведених пунктів. Край походження : бійці легіону походили переважно з українських земель Австро – Угорської імперії, найбільшу частину становили уродженці таких міст як Косів – 10.12 %, Золочів – 7.6 %, Львів – 7.29%, Коломия – 6.18 %, Тернопіль – 5.63, Надвірна – 3.94 %. Трохи менше із Буковини – 2.37%. Значно меншою була кількість осіб із Наддніпрянщини – менше 1 %.; Рік народження : за віковим складом стрільців бачимо, що основу легіону утворювала молодь, адже найбільшу частину склали особи, народжені у 1890-х рр, особливо 1894 р. – 18. 4 %, 1895 р. – 17. 06 % та 1896 р. – 15. 55 %. Це засвідчує те, що на момент формування легіону, більшості її учасників було 18 – 25 років. Особи народжені у 1880-х рр. та швидше становили дуже малий відсоток. Також трапляється 0.13 % осіб народжених у 1900 р.; Національність : майже усі бійці були українцями, а саме 97. 78%.; Релігія : відсоток греко – католиків тотожний з відсотком стрільців української національності, менше 1 % становили православні, римо – католики та ін.; Професія : даний пункт демонструє соціальну різноманітність, проте із переважанням інтелігентських прошарків, зокрема учні гімназій – 17. 49%, студенти вищих шкіл – 6. 95%, народні вчителі – 1. 56 %, менше 1 % становили особи таких професій як : адвокат, державний службовець, журналіст, митець, дяк, лікар, музикант. Простежується суттєва частина осіб, що пов'язані із культурними,

освітніми та громадськими організаціями, а отже, їх вступ до легіону ніс за собою вмотивоване ідеологічне підґрунтя.; Грамотність : бачимо доволі високий рівень грамотних бійців – 82. 7 % та 10. 12% неграмотних, по решті інформації немає.; Зовнішній вигляд : описувався лише колір волосся та форма лиця. Спираючись на подану інформацію, маємо змогу реконструювати стрільця легіону УСС, в більшості це – молодий, освічений українець, переважно студент чи учень, із достатньо високим рівнем національної свідомості. Це свідчить про те, що Українські січові стрільці стали важливим осередком українського національного руху, вперше за кількасот років[65, с. 14-15].

Варто наголосити, що військово – патріотичні настрої ширилися і поміж українським жіноцтвом. Дівчата, на рівні з юнаками, були активними учасниками січових організацій краю. Близько 30 студенток, ремісників та семінаристів увійшло до складу жіночої чоти при «Січових Стрільцях II» та склали присягу. З початку війни, студентками Львова було організовано «Жіночий організаційний комітет», на базі якого діяли санітарні курси. До того ж, саме ця організація передала 9 000 крон на потреби новоствореного легіону Українських січових стрільців у серпні 1914 р.

Жіноча місія в часі Великої війни не обмежувалась допомогою в тилу. Саме українка стала першою у світовій історії жінкою офіцером, мова про Олену Степанів. Її військовий шлях розпочався у 21-річному віці. Вже за декілька тижнів після вступу до легіону Олена виконувала тяжкі завдання на фронті та відзначилась у битві під Комарниками, після якої одержала одну із найвищих військових нагород – медаль «За хоробрість». У боях на Маківці теж проявила неабияку відвагу, однак, в ході бою під Лисовичами потрапила до російського полону, де прожила 2 роки. По поверненню стала однією із організаторів Листопадового чину, а пізніше стала в ряди Галицької армії. Насправді, жіноча сторінка легіону УСС славиться ще багатьма постатями, які спричинилися до військових подвигів на рівні із чоловіками. Яскравими прикладами є : старша десятник Ганна Дмитренко, організаторка першої

жіночої чоти Ольга Левицька – Басараб, хорунжа та розвідниця Софія Галечко, старша десятник Павлина Михайлишин, стрільчиня Ольга Підвисоцька, старша десятник Ярина Кузь та багато інших, чие життя одного дня докорінно змінилося, адже серце рвалося боронити майбутнє України.

Говорячи про мотиви вступу до легіону, то можна виділити декілька основних – 1) особистісні, до прикладу, Софія Галечко пішла до війська за Андрієм Куровцем, що був її нареченим; 2) бажання рівноправності, оскільки жіноцтво, що бажало потрапити до легіону було освічене, то прагненням їх було довести свою корисність поза домом та сім'єю; 3) молодечий порив і тогочасний виклик. Можна стверджувати, що українки у військових рядах були витривалі та дисципліновані, оскільки вони несли службу у сильний мороз, ночували просто під відкритим небом, а їх наплічник важив близько 12 кілограм.

Отже, соціальний склад Легіону відображали обставини його формування, зокрема штучне кількісне обмеження та акцент австрійського командування на «інтелігентні елементи». Власне, це і призвело до переважання освічених осіб у лавах стрільців. Аналіз «Головної книги УСС» дає можливість ідентифікувати соціальну структуру військової формації. Звідси бачимо, що основна більшість - молодики 18-25 років, із високим рівнем грамотності та чіткою національною позицією. Завдяки цьому Легіон став осередком ідейного та культурного руху, про що свідчить значна частка інтелігенції, студенти та учнів вищих шкіл у його лавах. Не менш важливою є жіноча участь у стрілецькому русі, що засвідчила руйнування традиційних гендерних обмежень. Українське жіноцтво на рівні із чоловіками демонструвало мужність та витривалість безпосередньо на полі бою. Таким чином, легіон Українських січових стрільців поєднав у собі риси військового, національно – патріотичного та культурного осередку, в якому формувалася нова генерація свідомих, освічених та готових до збройної боротьби українців. Соціальний склад та участь жінок демонструє готовність та

прагнення українського суспільства до збройної боротьби та утворення самостійної держави.

РОЗДІЛ 2

«АРТИСТИЧНА ГОРСТКА» ЯК ОСЕРЕДОК КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Історія створення та склад «Артистичної горстки»

Легіон Українських січових стрільців – унікальне військове формування у світовій військовій історії, яке і до сьогодні немає аналогу. Його феномен полягає у тім, що вояки, окрім участі у бойових, займалася культурно-просвітницькою діяльністю безпосередньо на фронті та у Коші/Вишколі.

Скориставшись історичною можливістю заявити про прагнення українського народу до самостійності, утворилась національна військова формація з офіційним ужитком української мови, термінології, символікою, власними відзнаками та одностроями. Як відомо, основною метою Легіону була боротьба за українську державність, а отже, втілення її можливе завдяки синхронізації військових дій та організації ряду культурних, патріотичних та просвітницьких заходів серед населення і, звісно, вояків. Саме задля реалізації цих ідей в середовищі Легіону діяли спеціальні структури. Важливе місце посіли «Пресова квартира» та «Артистична горстка», які, окрім того, що давали стрільцям можливість самоосвіти та налагодження

контакту з місцевим населенням, ще й відображали і дбали про збереження матеріалів, що засвідчували їх діяльність. Власне, завдячуючи пильній роботі згаданих відділів, сьогодні маємо можливість ознайомитись з місією легіону доволі детально, адже, інформації є більше чим, до прикладу, про УГА або ж УПА.

Ідея створення «Пресової квартири» при Легіоні виникла майже одразу після його заснування, здебільшого з ініціативи Н. Гірняка, Ю. Буцманюка, М. Угрин-Безгрішного, І. Іванця та І. Рихла. Варто пригадати, що до складу легіону входили люди, які ще до початку Першої світової війни сформувалися як особистості на мистецькій ниві. Тому, ідея культурної та просвітницької діяльності базувалася на професійному підґрунті та досвіді чималої кількості творчих людей, що взяли до рук зброю. Спочатку, головним завданням була фіксація стрілецьких буднів та традицій у форматі світлин, малюнків та творів журналістського характеру. З часом, гурток розширився, об'єднавши музикантів, художників, світлиців (фотографів), літераторів та поетів. Звідси, виокремилась «Артистична горстка», як мистецьке ядро, яке працювало безпосередньо в полі. Тоді як особливість роботи «Пресової квартири» полягала у тім, що діяла вона у Кошах (Кадрах) та при Вишколах.

Від 9 березня 1915 р., коли від Бойової управи надійшов дозвіл на роботу осередку, керували ним О. Назарук та Т. Мелень, від жовтня того ж року – М. Угрин – Безгрішний[67]. Варто також відзначити внесок Ю. Буцманюка, який із грудня 1914 р. виконував обов'язки головного організатора гуртка, тобто шукав між стрільцями осіб, котрі мають хист до артистичної роботи поза межами своїх військових зобов'язань. Також принагідно виокремити окремі напрями роботи та найбільш відомих їх представників, а саме: Л. Лепкого, І. Балюка, В. Дзіковського та Р. Купчинського серед літераторів; Т. Мойсейовича, В. Оробця серед світлиців; художників – І. Іванця, О. Сорохтея, Ю. Назарака, М. Гаврилка, О. Куриласа, Л. Геца; композитора – М. Гайворонського.

У статуті «Пресової квартири» прописаний її поділ на відділи : музикантів, письменників – дописувачів, малярів та рисувальників, світлиців, різьбярів, а також науковий, видавничий та економічний відділи. Однак, це не означало, що одна особа не могла бути причетною до декількох одночасно, оскільки, кожен бажав зробити якнайбільше, розуміючи важливість своєї праці. Та, все ж, робота була доволі добре впорядкована, наскільки це можливо серед воєнних буднів. Завдяки серії нарад отаманів та сотників, що відбувались в Соснові у січні 1916 р., було призначено керівників до кожного із відділів. До прикладу, М. Гайворонський став на чолі музичного відділу, водночас, керуючи оркестрою УСС, О. Курилас очолив малярів, І. Іванець – світлиців, Р. Купчинський – письменників та дописувачів. Також обрано керівну ланку: голова – Ю. Буцманюк, заступник – І. Іванець, господар – Т. Мойсейович[55, с. 138-139]. Ціль діяльності мистецького формування також прописана у згаданому статуті, а саме : за допомогою мистецтва передати пам'ять про Легіон і висвітлити в очах нащадків талановитість і унікальність його учасників [38]. Це активно втілено в життя завдяки роботі згаданих відділів. Варто виокремити кожен із них. Пропагувати ідею визволення України та побудову власної держави неабияк допомагала стрілецька преса. Практично одразу з'явився самвидав із гумористичним характером патріотичного спрямування. У 1915–1917 рр. із різною періодичністю виходили такі видання як «Самохотник», «Самопал», «Бомба», «У.С.С.», «Червона калина» та «Шляхи». Сторінки часописів прикрашали малюнки Л. Геца, І. Іванця та багатьох інших художників. Унікальним є видання «Новініада», яке можна назвати тогочасним коміксом. Роман Купчинський, як автор, та Осип Курилас – ілюстратор, у віршованій формі описували побутові пригоди та любовні історії стрільця Новіни, що, між іншим, мав реального прототипа – Л. Новіна – Розлуцького. Саме у самвидавах продемонстровано роботи стрільців – художників. Це не просто аматори, а справжні професіонали. До прикладу, І. Іванець до війни навчався малярству у приватній школі С. Батовського – Качора. Чергуючи мистецьку

працю з виконанням обов'язків командира, Іванець у своїх малюнках відтворював атмосферу воєнних буднів, оскільки робив зарисовки прямо на полі бою. Окрім цього, був учасником концертів, виконував обов'язки фотокореспондента та організатора пресових видань. У сфері малярства віддати належне варто і Осипу Куриласу, що завершив Краківську академію мистецтв і в складі «Артистичної горстки» написав близько двох сотень портретів стрільців та безліч батальних картин. У Краківській академії мистецтв навчались також Юліан Назарук та Осип Сорохтей. Чимало творів вищезгаданих митців та багатьох інших було знищено радянською владою у Львові в 1952 р. (Додаток А)

Серед різноманіття мистецьких напрямів особливої уваги заслуговує стрілецька музика загалом та польовий оркестр зокрема. За спогадам М. Гайворонського, у лавах легіону зібрались люди різних професій та соціальних станів, яких об'єднала одна мета – самостійна Україна [27, с. 22]. Натхненні патріотичними настроями та зацікавлені у розбудові Української держави, стрільці – музиканти піднімали бойовий дух товаришів та духовно консолідували тогочасне суспільство завдяки пісні. Згідно даних, поданих М. Гайворонським у статті «Перша орхестра У. С. С.», при Легіоні діяло три трубні оркестри : «першу вів я і Роман Лесик; від початків створення її аж до листопадових подій 1918 р...друга орхестра повстала навесні 1918 р. при вишколі УСС. під проводом Богдана Крижанівського...третю орхестру УСС-ів зорганізовано в початках 1919 р. під проводом Осипа Кухтини» [68, с.12].

На період весни 1917 р. діяв духовий оркестр, що налічував майже тридцять музикантів, струнний і смичковий оркестри, стрілецький театр та хор, яким керував Лесь Гринішак [46, с. 236-237].

У світовій військовій поезії до сьогодні не існує аналогів пісенної творчості легіону УСС. Бойова стрілецька пісня будувалася на українських народних традиціях та історичній спадщині. Зокрема, оскільки легіон виводив своє коріння з козацького війська, то їх пісенну творчість теж

перебрали та активно розвивали. І в козацькому, і в стрілецькому війську пісня була важливою складовою побуту.

Стрілецька пісенна творчість настільки розмаїта, що можна здійснити її поділ на жанри. До прикладу в умовах активних бойових дій та походів писались марші, сповнені бадьорості та відваги у своєму звучанні. Після тяжких боїв та значних втрат особового складу створювались жалібні пісні, прикладом є «Заквітчали дівчатонька», що з'явилась після бою на горі Лисоні, або ж «Ой, там при долині» після битви на Маківці. У них описувався героїзм полеглих вояків і туга за побратимами. Можна виділити і побутові пісні та романси, які писали в часі відпочинку, в них прослідковується туга за домівкою, рідними та звичайний довоєнним життям. Як от «Маєва нічка» або «Як з Бережан до кадри», є гідним тому прикладом. Однак, усі стрілецькі пісні об'єднує один провідний мотив – боротьба за визволення та самостійність України, її слава та честь. Ці твори, набуваючи неабиякого суспільного і культурного значення, стали провідним показником національної свідомості українського народу і прагнення його до свободи. Вони не лише відтворювали емоції, водночас несучи важливу історичну інформацію, але й підтверджували право української нації на гідне існування.

Популяризація стрілецької творчості здійснювалась завдяки систематичним виступам серед місцевого населення. Патріотичний зміст творів та сам образ українського вояка служили чудовим засобом поширення національних ідей та розвитку української культури.

Інтенсивна робота проводилась також у сфері фотографії. Стрілецькі світлини на сьогоднішній день є чи не найціннішим джерелом інформації про легіон. Завдяки Т. Мойсейовичу, Ю. Буцманюку, М. Угріну-Безгрішному, І. Іванцю, В. Оробцю та багатьом іншим світливцям збережено сотні важливих моментів із життя стрільців : походи, свята, відпочинок, місцевості постою та воєнні будні. Станом на середину 1916 р. у Відні зберігалось близько 3000 негативів, а на сьогоднішній день, завдяки зусиллям к. е. н. та дійсному

членові НТШ Василя Лопуха, існує оцифрований фотоархів, в якому зібрано фотографії і кліше, що зберігаються у Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка в Америці, Музеї та Бібліотеці у Стенфорді та Українській Вільній Академії Наук у США. Загалом це більше 4000 фотографій які демонструють повсякденне життя вояків легіону, їх бойовий шлях та звитягу [3].

Ще одним напрямком мистецтва, яке розвивалось при Артистичній горстці є скульптура та різьбярство. Стрілецькі погруддя із глини ліпив випускник Краківської академії мистецтв – Михайло Гаврилко. Натомість, Микола Цимбрила займався декоративною різьбою, успіх у якій здобув завдяки гуцульській стилістиці. Йому ж належать виковані на скелі, що при дорозі до Болехова, слова з пісні «Ой у лузі червона калина», а саме : «Машерують наші добровольці у кривавий тан – визволяти братів – українців з московських кайдан!»[46, с. 240].

Варто пригадати, що українські січові стрільці – в більшості своїй освічені особи. Звідси, у полі активно діяла так звана прифронтна бібліотека, книги для якої прислала Українська Боева Управа, Союз Визволення України та інші організації. Були то книги різної тематики, що сприяли підтримці духовного та морального стану вояків. Стрільці читали прямо в окопі, в часі відпочинку чи постою в запасі.

Діяльність Пресової Квартури в цілому, та Артистичної горстки, зокрема, важко переоцінити. Завдяки активній творчій та збиральницькій роботі вдалося зберегти і передати пам'ять про побут та культуру легіону Українських січових стрільців.

Отже, діяльність легіону Українських січових стрільців була зосереджена не лише на військових діях, але й формувала абсолютно унікальне явище – культурно-просвітницьку роботу. Це поєднання підтримувало бойовий дух стрілецтва, утверджувало та поширювало ідею державності і національної ідентичності, і, водночас, за допомогою різних мистецьких жанрів фіксувати в історії пам'ять про Легіон. Робота «Артистичної горстки» та «Пресової квартири» свідчить про високий рівень організації та усвідомлення

важливості культурної роботи. Завдяки праці музикантів, письменників, художників, поетів, світлиців та багатьох інших митців нагромаджено величезний об'єм історичних джерел, втілених у піснях, малюнках, світлинах, друкованих виданнях, які сьогодні дають змогу реконструювати бойовий шлях та атмосферу у стрілецькому середовищі.

2.2 Композиторська діяльність членів гуртка (Р. Купчинський, М. Гайворонський та ін.)

Провідною особливістю легіону Українських січових стрільців є його склад. У лавах військової формації зібрались творчі особистості, зокрема професійні музиканти та композитори, мистецька діяльність яких закарбована в українській пісенній традиції та дає можливість відчувати велич і атмосферу періоду.

Окремо із таких митців варто виділити поета, композитора, журналіста, старшину легіону Українських січових стрільців і пізніше Української Галицької Армії - Романа Григоровича Купчинського. Народився 24 вересня 1984 р. у селі Розгадів, в родині священника. На майбутню національну позицію та естетичне чуття повпливало Боже слово та музика. Які постійно лунали в оселі. Романові від батька генетично передається відчуття такту та гарний голос, відтак, він вже змалку співав у хорі. Завершив Перемишльську гімназію та поступив до Греко – католицької духовної семінарії у м. Львів. Перша світова війна вирієм увірвалася в життя молодого хлопця і він, як і більшість студентів, вступив до легіону Українських січових стрільців, у сотню Василя Дідушка. Мистецьку діяльність розпочав одразу по завершенню перших боїв. Вступив до Артистичної горстки у 1915 р. разом із побратимами М. Гайворонським, Ю. Назаруком, Л. Лепким, С. Чернецьким та А. Лотоцьким. У цьому середовищі Р. Купчинський проявився як автор періодичних видань, писав під багатьма псевдонімами, деякі з них : Мирон Доля, Зиз, Галактіон Чіпка, Мусій Гак, Тойсам [20]. Перший його вірш було надруковано у «Віснику Союзу визволення України» у 1915 р. Крім

видавничої діяльності, займався організацією оркестрових гуртків, читалень та шкільного навчання для місцевого населення під час постою легіону.

Оскільки Р. Купчинський з дитинства мав тягу до музики, то при ньому завжди була гітара, куди б не заносили його шляхи. Композиторська діяльність митця під час служби в лавах легіону Українських січових стрільців мала певні особливості. Нотний запис його пісень здійснював Михайло Гайворонський, який пізніше згадував про це у своїх споминах, оскільки мав професійну музичну освіту [5, с. 9]. Часами, твори Р. Купчинського не потребували нотного запису тому, що одразу підхоплювались стрільцями та передавались з уст в уста, стрімко набуваючи популярності та розповсюдження.

Оскільки пісні писалися в умовах фронтових буднів, то характер їх залежав від перемог чи невдач, втрат особового складу, стрілецького побуту та ще багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів. Наприклад, після бою під Конюхами була написана пісня «Накрила нічка» із присвятою Осипові Яримовичу – наймолодшому офіцеру Першої світової війни, що загинув у двадцять років. У 1916 р. виникла ще одна пісня з присвятою. Після важкого бою на горі Лисоні загинув підхорунжий Василь Мальований, йому і була присвячена поховальна пісня – реквієм «Заквітчали дівчатонька». Під час затишшя на полі бою в пісні виливалась туга за мирним життям, домівкою та родиною. Такий характер носить пісня «Накрила нічка».

Однією із найпопулярніших пісень авторства Р. Купчинського можна назвати «Як з Бережан до Кадри» створена у жовтні 1916 р. дорогою до Коша УСС, неофіційно званим кадрю, із м. Бережани. Завдяки вдалій мелодії пісню швидко підхопили стрільці. Композитор Я. Ярославенко переконаний, що в основі її лежать мотиви польської «Весело, браття, весело», котру у 1833 р. етнограф Вацлав Міхал Залеський опублікував у збірці «Piesni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego». Можливо, Р. Купчинський міг почути її у селі Кадлубиська, де батько його був священником. У ліричного героя Осипа є прототип, що запам'ятався побратимам своїми любовними пригодами –

двадцяти двох річний Осип Теліщак, який помер взимку 1919 р. під Жмеринкою у шпиталі. Реальною є й постать коханої стрільця, яку він ніжно називав «моє Олятко». Подейкують, то була Ольга Бородайко – дочка бережанського інтелігента. Пісня набула широкої популярності, оскільки в ній висвітлена втрата коханого, яка, в реаліях війни, відгукувалися у серцях тисяч дівчат [40, с. 47-48].

Тут варто зазначити, що впорядкувати пісні за хронологією їх написання буде вкрай важко, адже у різних виданнях, статтях чи споминах дата однієї і тієї ж пісні може відрізнятись. Є також проблема з ідентифікацією авторства. До прикладу, видавництво «Сурма» у 1922 р. пісню «Мав я раз дівчиноньку» Романа Купчинського підписали так : «слова і музика УСС». Подібні речі траплялися часто.

Тексти авторства Р. Купчинського абсолютно різноманітних жанрів. Багато відомих українських композиторів, таких як Зіновій Леський, Микола Колесса, Остап Нижанківський та інші, звертались до пісень Романа задля аранжування. Наприклад пісні «Ірчик», «Ми йдемо в бій», «Готуй мені зброю», «Пише стара мати» завдяки хорovým обробкам набули широкої популярності, адже відображали настрої та прагнення тогочасної громадськості.

Після завершення Першої світової війни композиторська діяльність Р. Купчинського не завершилась. Творчість митця славиться релігійними, пластовими, патріотичними кооперативними піснями та навіть колядами, які, на жаль, не набули широкого визнання. З початком Другої світової війни продовжував писати пісні вже для бійців УПА, наприклад - «Марширують вже повстанці», «Не сміє бути в нас страху» та інші бойові марші.

У 1977 р., вже після смерті Р. Купчинського, друком вийшов збірник пісень «Ми йдемо в бій» та збірник лірики «Невиспівані пісні» у 1983 р [53, с. 29]. Сьогодні у рідному селі митця щорічно з 1989 р. проходить пісенний фестиваль «Стрілецька слава».

Ще однією важливою постаттю у складі Артистичної горстки був Михайло Гайворонський – організатор оркестр в складі легіону, композитор, педагог та диригент.

Михайло-Орест Гайворонський народився в Заліщиках 15 березня 1892 р. Дитинство та юність майбутнього музиканта промайнули в побожній родині та були сповнені музики, бо мати співала народних пісень, а батько грав на сопілці. З юних років він вчився грі на скрипці та співав у церковному хорі. Після вступу до учительської семінарії почав грати в оркестрі на віолончелі. Варто зазначити, що перші спроби композиторської діяльності відбулись вже в 1910 р.

Під час січово-сокільського здвигу у Львові хористи виконували твори написані спеціально до цієї події Михайлом Гайворонським. Після початку війни він вступив до лав легіону УСС.

Оскільки пісня в побуті вояків легіону стала невід’ємною частиною, то і організація оркестру духових інструментів була необхідним та логічним кроком її розвитку. Гайворонський згадував, що Ю. Рабій та М. Угрин – Безгрішний за наказом Н. Гірняка займаються відбором музикантів у Коші [68, с.12]. Знайти інструменти для оркестру у воєнних умовах було доволі складно. Одного разу, стрілець, що був вихідцем зі Станиславівщини, а саме с. Вовчинці, повідомив М. Гайворонського та Гірняка, що у його селі діяло товариство «Сокіл», а при нім оркестра, у якої можна випозичити інструменти. Туди було відправлено віз із двома стрільцями, а сам композитор у своїх спогадах писав, що священник Селянський ввічливо надав оркестрові 20 інструментів [17]. Пізніше, товариство «Сокіл» зі Стрия передало пульти, ноти та декілька інструментів.

Підхорунжого М. Гайворонського у серпні 1915 р. було призначено керівником новоствореного духового оркестру [53, с. 30]. Первісний склад становить двадцять п’ять музикантів. Були то члени січових і сокільських оркестрів, нещодавні студенти та гімназисти. Грали на тромбонах, кларнетах, флейтах, трубах, басах, альтях і на ударних інструментах.

Практичний досвід, що М. Гайворонський здобув під час навчання, дав позитивні результати уже з перших репетицій. Роботу свою оркестр почав із виконання маршів, перший марш відіграли при переході куреня через Галич із Боднарова до Гнильче. У місцевого населення це викликало захват, а сам Михайло із гордістю згадував той момент [17]. Наприкінці 1915 р. оркестр налічував тридцять музикантів, був добре укомплектований музичними інструментами і в своєму репертуарі мав більше шістдесяти творів.

Композиторські доробки М. Гайворонського – найважливіша згадка його воєнних років. Період пожвавлення творчості припав на 1916 -1917 рр. До цього часу були непридатні обставини для творчості, оскільки австрійське командування передислоковували легіон з місця на місце, то постійні переміщення втомлювали бійців і короткий час відпочинку унеможлиблював активну мистецьку діяльність. Легшою була друга воєнна зима. Фронт більше як півроку утримувався над Стрипою, де і зійшлися у співпраці Левко Лепкий, Роман Купчинський та Михайло Гайворонський. У спогадах Л. Лепкого згадується про той період : «Гайворонський близько жив зі мною та Купчинським. Він багато писав, гармонізував... Михась, як ми його називали, був дуже вразливий. Ніжний, вроджений лірик» [26, с. 32-33]. Кожен із композиторів написав декілька своїх найпопулярніших пісень, а саме : «Їхав стрілець на війноньку», «Проїшли гори, пройшли доли» та «Йде січове військо» Михайла Гайворонського, «Маєва нічка» і «Ой видно село» Левка Лепкого, «Дівчино - рибчино» та «Ой шумить, шумить» Романа Купчинського. У всіх цих піснях переважає любовна тематика, що є логічним, адже композитори були юнацького віку. Водночас, у кожній пісні згадувалось про спільну мету усіх, кого об'єднав легіон.

Михайло Гайворонський є автором найвідомішої стрілецької пісні – «Їхав стрілець на війноньку». Опублікував її Андрій Баб'юк напередодні Різдва 1916 р. у стрілецькому часописі та підписав : «скомпонована М. Гайворонським» [40, с. 53-54]. В її куплетах вміщено майже все життя стрільця – прощання з коханою дівчиною та героїчна смерть в бою. Завдяки

актуальному сюжету пісня набула популярності, її співали, передавали один одному та переписували в нотатники. Схожою є лірично – патріотична «Йде січове військо», сюжет якої розповідає про похід вояків, уславлює їх мужність та рішучість. Вперше з'явилася на сторінках видавництва «Сурма».

Улітку 1918 р. Михайло Гайворонський разом із оркестрою поїхали на Велику Україну, де композитор писав музику для театральних вистав, а оркестра виступала на площах і в міських театрах.

Подальші події осені 1918 р. заставили усіх стрільців відкласти мистецьку діяльність і терміново взяти до рук зброю. В тих боях полягло чимало вояків, а для самого Михайла національно – визвольні завершилися конфінуванням поляками.

Як і Роман Купчинський, Михайло Гайворонський продовжив свою мистецьку діяльність в період Другої світової війни і після неї також.

Стрілецькі пісні для історичної науки становлять неабияку цінність, оскільки в них описуються реальні події, умови побуту, конкретні особи та їх подвиги. Роман Купчинський написав пісню «Зажурились галичанки», яка носить жартівливий характер але, водночас, відображає сум місцевого населення через перехід Коша та Вишколу на Велику Україну у червні 1918 р. Після боїв за Лисоню і село Потутори до полону потрапило багато стрілецьких частин, зокрема і Федь Черник, якому Купчинський присвятив «Гей, там у Вільхівці» [4, с. 4].

Отже, мистецька діяльність в лавах легіону УСС є закономірним процесом, а не випадковим явищем. Сприяла цьому наявність молодих митців та багатьох творчих особистостей у складі формації. На прикладі Романа Купчинського та Михайла Гайворонського бачимо, що пісенна творчість виникла як реакція на конкретні події в умовах війни. Завдяки цьому пісні були життєвими та відгукувались у серцях багатьох людей, що спричинило швидке їх поширення і популяризацію. Водночас, характерною рисою стрілецьких пісень є труднощі з визначенням точної хронології і авторства через втрату цих даних у вирі воєнного лихоліття. Діяльність

артистичної горстки, зокрема організація оркестрів свідчить про усвідомлення важливості культури та використання її як засобу впливу на побратимів, піднімаючи бойовий дух, і місцеве населення, поширюючи національні ідеї. Таким чином, пісенна творчість при легіоні дозволяє розглядати його не лише як військову формацію, а й як осередок формування важливих елементів української культури та національної традиції початку ХХ ст.

2.3 Театр і концертна діяльність гуртка

Українська душа відрізняється своєю кордоцентричністю, що проявляється у любові до народних пісень, звідси можна чітко простежити, що творенням нових пісень супроводжується кожна історична доба. Цю традицію продовжили і вояки легіону Українських січових стрільців як тільки стали до зброї.

Оскільки музикологи пов'язують появу нових музичних творів зі зміною громадського устрою та суспільних стосунків, то пісенна творчість стрільців є проявом національного самоусвідомлення і чинником духовного єднання суспільства. В умовах воєнного лихоліття та політичної нестабільності пісня стала формою збереження української ідентичності та важливим засобом комунікації. Митці легіону вдало зуміли перетворити пісню на інструмент організації та духовної опори вояцтва, адже в контексті визвольних змагань пісенна творчість є основним носієм національної ідеї, історичної спадщини та пережитих подій.

З ініціативи Володимира Старосольського 18 лютого 1916 р. утворено «Кружок загального добра», завданням якого було впорядкування стрілецької праці. Учасниками були Гриць Стецюк, Ярослав Індишевський та Клиш Кузьмович, кожен з яких мав свої ділянки роботи, про виконання якої звітував голові кружка – Володимиру Старосольському. 24 лютого при новоствореній організації була затверджена програма діяльності, що складалася із двох основних напрямів: перший – допомога місцевому

населенню у духовній та економічних сферах, другий – організація частих виступів, сходин, концертів, курсів для неграмотних та багато іншого, що слугувало моральною підтримкою для населення та самого стрілецтва [46, с. 241].

Перші виступи стрілецького хору відбулись на Закарпатті, адже саме тут розпочався бойовий шлях легіону. Ці виступи мало неабияке значення, адже мадярський режим виснажив місцеве населення не лише економічно але й духовно. Зберігати національну приналежність було вкрай важко, бо навіть Літургія в церкві правиться мадярською. Завдяки українській пісні, населення почало перейматись українською національною ідеєю. Загалом, стосунки стрільців із селянами стрімко покращилась, найшвидше із молоддю, а із старшими людьми завдяки співу учасників Артистичної горстки під недільної Літургії, яку вони завершували піснею «Ще не вмерла Україна» [47].

Духовий оркестр, якими керував Михайло Гайворонський разом із хором під керівництвом Леся Гринішака мали багато виступів по містах та селах Галичини. Такі концерти відбулись у Стрию, Львові, Станиславові, Калуші, Стрию, Болехові, Дрогобичі та, загалом, усюди, де букв постій Коша. Музиканти грали не лише концерти, але ще й брали активну участь у громадських заходах, богослужіннях та освяченнях могил побратимів. Наприклад, коли Кіш стояв у селі Свитільники, а Вишкіл у сусідній Липиці Долішній, там відбувся концерт з нагоди Шевченківських свят на початку 1916 р. Вже через тиждень Оркестр стрільців дав два концерти у Станиславові: один відбувся після відправи Станиславівського єпископа у кафедральній церкві, другий – ввечері того ж дня у готелі «Австрія». Стаття «стрілецька пісня перед світом», авторства Андрія Баб'юка описує один із таких концертів : «В неділю 9 квітня 1916 року о год. 8 ранку духовий оркестр січових стрільців пройшов головнішими вулицями Станіслава з стрілецькими маршами.» [66, с. 174]. У цій ж статті описані емоції відвідувачів, власне, мешканці міста супроводжували музику гучними

оплесками і вигуками «Слава!». Про позитивні враження публіки свідчить переповнений зал готелю «Австрія». Цей виступ показав, що культурно – мистецька діяльність легіону є важливою частиною українського війська. Окрім цього, оркестр відвідував різного роду заходи, наприклад у 1917 р. музиканти з виступом поїхали до Перемишля, де відзначають день проголошення Української державності. (Додаток Б)

Варто також зазначити, що постій легіону у галицьких селах позитивно вплинув та розвиток цієї місцевості, адже військові норми санітарії вимагали чистоти. Тому стрільці розгорнули активну господарську діяльність, причепуривши села та пристосували їх до постою вояків тут. Вулицям присвоїли назви на честь культурних українських діячів, а кожній будівлі надали порядковий номер задля зручності. У селі Черче стрільці прокопали канали та біля джерела встановили бутафорний млин. У Липиці Долішній та Свистільниках у органах місцевого самоврядування завдяки сприянню січовиків запровадили обслуговування українською мовою та організували «Просвіту» [47].

Культурна діяльність проводилась у різних мистецьких напрямках. Одним із найвпливовіших варто назвати театр, що посідав провідне місце у процесі охорони українського суспільства від денационалізації в тяжких умовах бездержавності. Із визвольною боротьбою 1914-1923 рр. тісно пов'язана мережа театральних колективів – галицький «стрілецький театр». Тут варто виокремити професійний театр «Руська бесіда», сформований ще наприкінці ХІХ ст. у Львові. Коли почалась Перша світова війна, то більшість акторів зголосились до Українських січових стрільців, звідси і пішла народна назва театру – «стрілецький». Оскільки артисти, навіть перебуваючи на фронті, прагнули займатись улюбленою справою, то при «Пресовій квартирі» діяв театральний гурток, що служив резервом львівського театру, керівницею якого була Катерина Рубчакова. Підтвердженням цьому є її лист до отамана Никифора Гірняка від 25 травня 1916 р., в якому просить про відпустки для акторів та деяких музикантів : «Прошу Вас на 1-15 липня продовжити

відпустку трьом стрільцям...а також двом стрільцям для посилення хору...» [24, с. 251].

У спогадах очевидців присутні дані про склад трупи, які свідчать, що основу її становили переведені до тилу, звільнені рішенням лікарської комісії стрільці. Загальна кількість – приблизно сорок осіб. Матеріально театром опікувався отаман Волошин [69, с. 4]. Щодо репертуару, то був він доволі різноманітним : класичні п'єси – «Мартин Боруля», «За двома зайцями», «Украдене щастя» та інші; опери – «Запорожець за Дунаєм» і «Катерина»; народні – «Маруся Богуславка», «Ой, не ходи Грицю», «Циганка Аза». Михайло Гайворонський стояв на чолі оркестру та разом із капельмейстером Ярославом Барничем спільно займались музичним оформленням вистав [1, с. 99–100].

Від весни 1915 р. і до 1918 р. театр поставив вистави у Коломиї, Львові, Станіславові, Стрию, Дрогобичі та, звісно, на фронті. Ярослав Гриневич, що був актором, згадував ті події натхненно, стверджуючи, що в часі Першої світової війни театр був необхідністю, тому, що і військові, і цивільні потребували хоча б кількох годинної розради. Окрім цього, поява українського вояка на сцені була найкращим методом поширенням стрілецької ідеології [69, с. 4].

Варто зазначити, що завдяки стрілецькому театрові з'явилась пісня, що до сьогодні не втрачає популярності і є духовним символом борців за волю України. Мова про «Ой у лузі червона калина», котру січовики одразу прийняли за свій гімн. Завдяки режисеру «Руської бесіди» Степану Чернецькому у 1914 р. постав перший її варіант.

Повертаючись до теми композиторської діяльності стрільців, то варто пригадати, що у скомпонованих ними піснях оспівувалась єдність та велич усіх українських земель. Твір «Від синього Дону» є яскравим прикладом, адже у ньому підкреслюється неподільність українських земель від Карпат і аж до Дону. Стиль написання таких пісень залежав від того, як композитор проживав воєнні дії. Михайло Гайворонський у своїй творчості втілював тугу

важких втрат та, водночас, заклик до бою. Левко Лепкий писав виключно ліричні твори, в яких ностальгічно пригадується довоєнне життя. Натомість, Роман Купчинський вміло поєднує стилі обидвох попередніх митців. Його творчість характеризується величезним розмаїттям жанрів, починаючи романсами та завершуючи маршами. У кожній пісні прослідковується юнацький максималізм та дух патріотизму, це викликало серед населення почуття захоплення та гордості. І, все ж, у всіх стрілецьких піснях тема величі і соборності України є.

Творча діяльність митців легіону Українських січових стрільців є абсолютним феноменом, який давав очікувані результати в часі творення, але й ще більшої популяризації набув опісля національно-визвольних змагань. Завдяки патріотичному характеру та зрозумілим мотивам стрілецькі пісні набули популярності серед населення, що дозволило виховати не одне покоління молоді, яка усвідомлює необхідність у здобутті та розбудові власної держави і готова збройно здобувати поставлені цілі. Доказом на користь наведених переконань є УПА, що виводила своє коріння саме від січових стрільців. Тут принагідно згадати, що Роман Купчинський і Михайло Гайворонський, по завершенню військової кар'єри вважали своїм обов'язком продовжувати створювати пісні, якими могли б послугувуватись повстанці. Ще одним аргументом на підтвердження виховної функції культурної спадщини січовиків є новітні збройні сили України, що в сучасній російсько – українській війні виборюють волю своєї держави, так само, як і легіон Українських січових стрільців більше ста років тому.

Підсумовуючи, варто зазначити, що театральна та музична творчість бійців легіону Українських січових стрільців була важливою складовою боротьби за національну ідею. Вона постала з багаторічної культурної традиції, в якій пісня завжди відігравала провідну роль і в умовах Першої світової війни набула нового значення. «Кружок загального добра» забезпечив високий рівень організації виступів оркестрів, хору та театральних постановок. Це допомагає зберегти українську мову, традиції та

відчуття приналежності до української нації. Особливим явищем є пісні, які поєднують у собі і бойовий дух, і тугу за домом, і сум за полеглими побратимами. У творчості Михайла Гайворонського, Романа Купчинського та Левка Лепкого прослідковуються різні настрої війни, та всі вони поєднують ідею любові до Батьківщини та прагнення до її соборності. Отже, мистецький доробок стрільців мав велике значення не лише для сучасників, але й для наступних поколінь, оскільки допомагав формувати національну свідомість та залишив по собі величезний слід в українській культурній традиції.

РОЗДІЛ 3

ОСВІТНЯ ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УСС НА ВОЛИНІ

3.1. Волинський період в історії Легіону Українських січових стрільців

Волинський період в історії Легіону Українських січових стрільців охоплює 1915–1918 рр. і пов'язаний із перебуванням стрілецьких підрозділів на території Волині після відступу російських військ унаслідок Горлицького прориву 1915 р. Саме в цей час частини УСС були передислоковані на

територію Волинської губернії, де поряд із виконанням військових завдань розгорнули широку культурно-освітню та просвітницьку діяльність серед місцевого населення. Волинь стала важливим регіоном практичної реалізації національно-патріотичних ідей стрілецького руху, спрямованих на поширення української освіти, мови та культури.

Перебування УСС на Волині було пов'язане з конкретними військовими операціями австро-угорської армії на Східному фронті. У 1915 р. стрілецькі частини діяли на території Ковельського, Володимир-Волинського та Луцького повітів, забезпечуючи охорону тилкових районів і комунікацій. Водночас стабілізація фронту створила умови для розгортання діяльності, що виходила за межі суто військових функцій [21, с. 51].

Опинившись на території Волині, підрозділи галицьких Українських січових стрільців зіткнулися з явищем, яке вони оцінювали як критично недостатній рівень сформованості національної ідентичності серед місцевого населення. У сприйнятті стрілецького середовища це виявлялося передусім у відсутності чіткої самоідентифікації селянства та міщанства в категоріях модерної української нації, що було зумовлено тривалим перебуванням краю в межах Російської імперії та домінуванням конфесійно-станових форм самовизначення. Показовим у цьому контексті є свідчення сотника УСС Дмитра Вітовського, який, виконуючи функції організатора шкільництва на Волині, у листі від 2 березня 1916 р., адресованому начальникові збірної станиці УСС отаманові Михайлові Волошину, характеризував ситуацію на території Володимирського повіту як таку, де населення переважно ідентифікує себе не за національною ознакою, а через релігійну належність, локальну приналежність або традиційні етнімічні самоназви. У своїх спостереженнях він констатував, що на запитання щодо національної приналежності місцеві жителі найчастіше відповідали означеннями «руський», «православний», «малорусин» або «житель», тоді як випадки використання етніміма «українець» мали поодинокий характер і здебільшого були пов'язані з впливом галицьких стрільців [60, с. 69].

За таких соціокультурних обставин культурно-освітня діяльність Українських січових стрільців на території західних повітів Волинської губернії набула стратегічного значення, оскільки була спрямована не лише на поширення грамотності чи організацію навчального процесу, а передусім на трансформацію традиційних форм локальної та конфесійної ідентичності у модерну національну самосвідомість. Саме тому просвітницька робота стрілецьких підрозділів розглядалася ними як необхідний інструмент формування національно зорієнтованого суспільства та інтеграції населення регіону до ширшого українського культурно-політичного простору.

Отримавши можливість розгорнути діяльність на території Волині, керівництво та особовий склад Українських січових стрільців розглядали цю місію не лише як військову, але передусім як нагоду налагодити системну взаємодію з українським населенням регіону з метою поширення національно-державницьких ідей і надання практичної допомоги населенню, що перебувало в умовах воєнного лихоліття. Уже в липні 1915 р. четар УСС М. Саєвич ініціював клопотання перед військовою адміністрацією щодо отримання офіційного дозволу на здійснення культурно-просвітницької діяльності серед українського населення Волині, що засвідчує раннє усвідомлення стрілецтвом важливості ідеологічної та освітньої роботи в регіоні [44, с. 20].

Однак реалізація цих намірів наштовхнулася на суттєві політичні обмеження. Попри активні зусилля українських громадських і політичних діячів Галичини, австро-угорська влада, прагнучи забезпечити підтримку польських політичних сил у контексті проекту створення австро-польської державної унії, передала більшість зайнятих територій Волині під польське цивільне управління. Така адміністративна політика фактично ігнорувала інтереси українського населення й значною мірою ускладнювала діяльність стрілецьких підрозділів у сфері національно-культурної роботи. Єдиним практичним результатом переговорів стало рішення австрійського військового командування від 26 січня 1916 р. про створення на території

Волині трьох комісаріатів УСС, які мали здійснювати набір добровольців до стрілецького легіону з місцевого населення. Водночас організаційна структура цих установ була свідомо обмежена: кожен комісаріат передбачав наявність лише однієї службової особи - комісара, що істотно знижувало можливості ефективної роботи. Незважаючи на такі дискримінаційні умови, стрілецьке командування погодилося на запропоновані обмеження, оскільки це залишалось єдиною легальною формою доступу до волинських територій і створювало передумови для реалізації ширших культурно-просвітницьких завдань [44, с. 21].

На початку лютого 1916 р. відповідно до зазначеного розпорядження на Волині було організовано три вербункові комісаріати УСС: у Володимирі-Волинському комісаром призначено четаря М. Саєвича, у Ковелі - сотника Д. Вітовського, а в Луцьку четаря М. Гаврилка. Разом із комісарами до місць служби прибули стрільці І. Романків, М. Романюк та В. Кузьмич, які виконували функції ад'ютантів. Формальною метою діяльності цих структур була організація вербункової кампанії, однак фактично вони стали осередками національно-просвітницької роботи серед населення регіону. Таким чином, під прикриттям вербункової акції розпочалася системна діяльність стрілецтва на волинських землях, що здійснювалася в складних прифронтових умовах і супроводжувалася численними адміністративними перешкодами з боку військової влади [23, с. 10].

Соціально-економічний і демографічний стан Волині на той час був украй тяжким. Територія краю зазнала значних руйнувань унаслідок воєнних дій і масових евакуацій населення під час відступу російської армії. За свідченням сучасників, зокрема М. Грушевського, Волинь перетворилася на спустошений край, масштаби руйнувань якого не мали аналогів із часів примусових переселень XVII ст. Російські військові частини отримали наказ під час відступу знищувати населені пункти, продовольчі запаси та господарські ресурси, а також вивозити населення вглиб імперії. У результаті таких дій значна частина мешканців Волині була депортована: з

Ковельського повіту, де проживало близько 250 тис. осіб, евакуйовано приблизно 180 тис.; із Володимир-Волинського повіту з 400 тис. населення виселено близько 250 тис.; із Луцького повіту з 320 тис. - близько 130 тис. осіб. [56, с. 123].

Ті мешканці, які залишилися на місці, перебували у стані глибокого матеріального виснаження та психологічної дезорієнтації, що посилювалося постійними реквізиціями й адміністративним тиском нової окупаційної влади. У таких умовах населення з недовірою ставилося до будь-яких представників військової адміністрації, незалежно від їхніх намірів. Подібне ставлення поширювалося і на стрілецьких комісарів, яких місцеві жителі часто сприймали як представників австрійської влади, підозрюючи їх у прагненні втягнути населення до військових структур імперії [56, с. 126].

У зв'язку з цим одним із першочергових завдань Українських січових стрільців стало подолання недовіри населення та формування позитивного образу стрілецтва як сили, що діє в інтересах місцевої громади. З перших місяців перебування на Волині стрільці намагалися демонструвати практичну допомогу населенню, організовуючи освітні заходи, підтримуючи діяльність шкіл і надаючи гуманітарну допомогу постраждалим від війни. Саме така діяльність поступово сприяла встановленню контактів між стрілецькими підрозділами та населенням і створювала передумови для подальшого розгортання культурно-просвітницької роботи в регіоні [64, с. 69].

Попри надзвичайно складні соціально-політичні обставини та недовіру з боку місцевого населення, така ситуація не лише не послабила прагнення стрілецьких представників до активної діяльності, а, навпаки, стала додатковим стимулом для інтенсифікації їхньої праці. Власні свідчення стрільців засвідчують, що усвідомлення історичної ваги покладеної на них місії - бути першими провідниками української національної ідеї на щойно зайнятих територіях Волині — формувало серед них особливий морально-психологічний настрій, який підсилював відчуття відповідальності та готовність до самовідданої праці. Переконавання у необхідності виконання цієї

місії надавало стрільцям енергії та витривалості в умовах фронтового часу [60, с. 71].

З великим завзяттям стрілецьтво розгорнуло активну діяльність на волинських землях, зосереджуючи свої зусилля насамперед на безпосередньому контакті з населенням. Про інтенсивність цієї роботи свідчать численні особисті записи стрілецьких командирів. Так, сотник Дмитро Вітовський підкреслював, що основою їхньої діяльності мала бути постійна присутність серед населення та наполеглива щоденна праця, яка вимагала багаторазових відвідин одних і тих самих населених пунктів з метою налагодження довірливих відносин із місцевими жителями. У цьому контексті особливого значення набувала практична діяльність, спрямована на поступове формування авторитету стрілецьтва серед волинян.

Для ефективного виконання поставлених завдань постала необхідність збільшення чисельності стрілецьких кадрів на Волині. Представники вербункових комісаріатів аргументували це тим, що здійснення вербункової кампанії було неможливим без попередньої інформаційно-просвітницької підготовки населення, яка вимагала значних людських ресурсів. У результаті відповідних клопотань австрійське військове командування кількаразово надавало дозвіл на поступове розширення складу стрілецьких підрозділів, що діяли в регіоні. Новоприбулі стрільці відразу включалися до активної роз'яснювальної роботи серед населення, спрямованої на поширення національних ідей та налагодження взаємодії з місцевими громадами.

Особливістю діяльності стрілецьтва на Волині стала постійна мобільність їхніх представників. Вони систематично відвідували населені пункти, здійснюючи поїздки від села до села, іноді охоплюючи значні території за короткий проміжок часу. Зокрема, за свідченнями джерел, один лише сотник Дмитро Вітовський протягом одного місяця відвідав понад тридцять населених пунктів, де проводив зустрічі з місцевими жителями, намагаючись встановити контакт із громадами та донести до них основні положення української національної програми. У кожному селі стрільці

організовували збори населення, відвідували селянські господарства та проводили індивідуальні бесіди з мешканцями [49, с. 128].

Разом з тим стрілецькі діячі швидко переконалися, що традиційні форми політичної агітації, які широко застосовувалися в Галичині, на території Волині не давали очікуваних результатів. Населення регіону, яке тривалий час перебувало під впливом російської адміністративної системи, відзначалося іншими соціокультурними особливостями та вимагало специфічних підходів до комунікації. У зв'язку з цим стрільці були змушені виробляти нові методи взаємодії з місцевими жителями, спираючись передусім на практичний досвід, набутий безпосередньо в умовах регіону.

На початковому етапі спілкування з населенням стрільці намагалися насамперед подолати недовіру до військових представників. Зважаючи на численні зловживання окупаційної адміністрації, які викликали серед селян побоювання та негативні очікування, стрільці підкреслювали, що їхня діяльність не має примусового характеру і спрямована виключно на надання допомоги місцевому населенню. Після встановлення первинного контакту розпочиналися бесіди, які часто проводилися у формі діалогу й охоплювали широке коло питань - від історії України та її державницьких традицій до сучасного становища українського народу в умовах воєнного часу [50, с. 25].

Важливим елементом таких зустрічей було інформування населення про діяльність Легіону УСС та його завдання, а також обговорення актуальних проблем, що турбували місцеві громади. Завершальним етапом спілкування зазвичай ставало поширення українських друкованих видань газет, брошур і книжок, які сприяли підвищенню рівня обізнаності населення та поширенню української національної ідеї. У багатьох випадках для досягнення результату стрільцям доводилося неодноразово відвідувати ті самі населені пункти, поступово формуючи коло активніших і свідоміших мешканців, через яких налагоджувався подальший зв'язок із ширшими верствами населення.

Як зазначає історик Я. Грицак, діяльність УСС у роки Першої світової війни стала важливим чинником модернізації українського суспільства, оскільки поєднання військової служби з культурно-освітньою роботою сприяло формуванню нової генерації національно свідомих громадян. У цьому контексті Волинський період виступає одним із ключових етапів поширення української національної ідеї на території, де раніше домінували російські адміністративні та культурні впливи [28, с. 256].

Таким чином, Волинський період в історії Легіону Українських січових стрільців став важливим етапом їх діяльності, що поєднав військові завдання з масштабною освітньою та культурно-просвітницькою роботою. Саме в цей час було закладено основи українського шкільництва на Волині, сформовано мережу культурних осередків і створено передумови для подальшого розвитку національного руху в регіоні.

3.2. Організація українського шкільництва та освітня діяльність Українських січових стрільців на Волині

Важливим етапом діяльності Легіону Українських січових стрільців на території Волині стало розгортання системної роботи у сфері освіти, що було безпосередньо пов'язано з усвідомленням стрілецьким проводом визначальної ролі шкільництва у процесі формування національної свідомості населення. Перебування стрілецьких підрозділів у регіоні збіглося з періодом глибокої соціальної та культурної дезорганізації, спричиненої воєнними діями Першої світової війни, масовими евакуаціями населення та руйнуванням освітньої інфраструктури. Унаслідок відступу російських військ із території Волині було вивезено значну частину педагогічного персоналу, припинили функціонування навчальні заклади, а значна кількість дітей залишилася поза системою освіти.

Перші результати діяльності стрілецтва на Волині засвідчили, що досягнення помітних змін у національному житті регіону можливе передусім через систематичну просвітницьку роботу. Особливу увагу було зосереджено

на стані освіти, який залишався вкрай незадовільним. Рівень грамотності населення на території Волині був низьким: у Володимир-Волинському повіті він становив близько 15 %, а в самому місті майже 50 %, тоді як у Ковельському повіті відповідні показники становили приблизно 13 % і 44 %. Ситуація ускладнювалася тим, що разом із відступом російських військ із території краю було евакуйовано значну частину педагогічних кадрів, унаслідок чого значна кількість населених пунктів залишилася без шкільної мережі [23, с.10].

У таких умовах організація українського шкільництва стала одним із головних напрямів діяльності вербуєнкових комісаріатів Українських січових стрільців на Волині. Саме розвиток освітніх інституцій розглядався стрільцями як ключовий інструмент формування національної свідомості населення та створення підґрунтя для подальшого поширення української культурної та політичної традиції в регіоні.

Незважаючи на отримання формального дозволу від австрійської військової адміністрації на відкриття українських навчальних закладів на території Волині, практична реалізація цієї ініціативи супроводжувалася численними труднощами адміністративного та політичного характеру. Вирішальним чинником, який істотно ускладнював розвиток українського шкільництва, стала структура місцевого управління, де переважали представники польського середовища, налаштовані вороже щодо поширення українських освітніх інституцій. Така адміністративна конфігурація спричиняла систематичне гальмування процесу відкриття українських шкіл і створювала додаткові бар'єри для діяльності освітніх ініціатив [56, с. 113].

Про складність становища українського населення на Волині переконливо свідчать сучасні джерела особового походження. Зокрема, у листі українського вчителя з Луцька, надісланому в січні 1916 р. до українського політичного центру у Відні, відображено гостре невдоволення місцевих українців характером адміністративної політики нової влади. Автор листа наголошував на домінуванні польських чиновників у системі

управління містом і на фактичному усуненні українців від участі в адміністративному житті. Наведені ним статистичні дані демонструють очевидну диспропорцію між національним складом населення та представництвом у міських органах влади: попри наявність значної української громади, жоден її представник не був включений до складу міської ради чи адміністрації. Подібні обставини формували серед місцевого населення відчуття дискримінації та зневіри в можливості реалізації власних національно-культурних прав [56, с. 156].

Додатковими факторами, що ускладнювали розвиток освітньої мережі, були матеріальні та соціальні наслідки воєнних дій. Значна частина населених пунктів Волині зазнала руйнувань унаслідок бойових операцій, що призвело до гострої нестачі придатних приміщень для організації навчального процесу. Селянство, виснажене реквізиціями, примусовими переселеннями та економічними втратами, не мало достатніх ресурсів для утримання шкіл. Водночас відсутність педагогічних кадрів, спричинена евакуацією вчителів під час відступу російських військ, істотно обмежувала можливості організації систематичного навчання. До цього додавалися фінансові труднощі, нестача навчальних матеріалів і різноманітні обмеження воєнного часу, які регламентували пересування населення та використання громадських приміщень.

Особливу складність становила нестабільність фронтової лінії, яка періодично змінювалася внаслідок воєнних операцій. Часті відступи військових підрозділів змушували УСС залишати новостворені освітні осередки, що переривало навчальний процес і зводило нанівець результати попередньої роботи. У таких умовах організація кожної нової школи вимагала значних зусиль і тривалої підготовчої роботи, включно зі створенням місцевих шкільних комітетів, проведенням зборів населення, складанням колективних звернень до влади та пошуком придатних для навчання приміщень.

Водночас стрілецьке керівництво усвідомлювало стратегічне значення освітньої діяльності для формування національної свідомості населення Волині. Саме тому, попри несприятливі обставини, робота зі створення українських шкіл розглядалася як першочергове завдання культурно-просвітницької місії Українських січових стрільців. Відкриття шкіл розглядалося ними не лише як освітній акт, а як важливий крок у процесі національного самоусвідомлення українців, що дозволяв мешканцям окремих громад усвідомити власну історичну та культурну приналежність.

Уже навесні 1916 р. на території Волині було започатковано перші українські навчальні заклади, що стало важливим кроком у процесі відновлення освітнього життя регіону в умовах воєнного часу. Динаміка розвитку шкільної мережі виявилася досить відчутною: станом на початок 1917 р. кількість українських шкіл досягла приблизно сімдесяти. Водночас функціонування цих освітніх установ не завжди мало регулярний характер, що пояснювалося сукупністю об'єктивних чинників — нестабільністю фронтової ситуації, гострою нестачею педагогічних кадрів та загальною матеріальною скрутою населення. Незважаючи на це, навіть короткочасна діяльність українських шкіл у конкретних населених пунктах справляла відчутний психологічний і культурний вплив на місцеве населення, передусім на дітей, які вперше отримували можливість здобувати освіту рідною мовою [39, с. 20].

З метою впорядкування та координації освітньої роботи на Волині у Володимирі-Волинському було створено Українську шкільну раду, до складу якої увійшли представники стрілецького середовища, батьківської громадськості та педагогічного корпусу. Цей орган перебрав на себе функції опіки над українськими приватними школами, що виникали за ініціативи комісаріатів Українських січових стрільців. У межах діяльності Ради розглядалося широке коло питань організаційного та культурно-освітнього характеру - від добору педагогічних кадрів і матеріального забезпечення навчальних закладів до розподілу благодійних пожертв, обговорення

перспектив розвитку двомовного навчання та планування відкриття нових освітніх осередків у суміжних регіонах, зокрема на Холмщині. Водночас у протоколах засідань Ради зафіксовано обговорення низки соціально-гуманітарних ініціатив, серед яких особливе місце посідали організація курсів ліквідації неписьменності, видання друкованої продукції для місцевого населення, а також створення мережі допоміжних установ для підтримки біженців [44, с. 21].

Перші результати діяльності новостворених шкіл засвідчили необхідність адаптації навчального процесу до місцевих умов. У навчальних програмах було передбачено викладання базових дисциплін - читання, письма, арифметики, історії та географії України, а також української літератури, що відповідало завданням формування національної свідомості учнів. Проте практичний досвід засвідчив, що підручники, підготовлені в галицькому освітньому середовищі, не повністю відповідали мовним і культурним особливостям волинського населення. У зв'язку з цим на педагогічних нарадах учителів-стрільців було ухвалено рішення розробити власні навчальні матеріали, адаптовані до потреб місцевої школи. Уже з 1917 р. у Володимирі-Волинському розпочалося видання нових підручників — букварів і читанок для початкових класів, серед яких особливого поширення набули «Матірнє слово», «Читанка для чемних діточок» та «Читанка для волинських дітей». Автором більшості цих видань став підхорунжий Б. Заклинський, який наповнив їх матеріалами та ілюстраціями, пов'язаними з історією та побутом Волинського краю, приділяючи значну увагу вихованню національної самосвідомості [50, с. 34].

Важливою рисою освітньої політики УСС стало дотримання принципу міжетнічної відкритості та толерантності. Організовані ними школи були доступними для дітей різних національностей і конфесій, що сприяло формуванню атмосфери взаєморозуміння в багатонаціональному середовищі регіону. Показовим прикладом цього є діяльність школи імені Тараса Шевченка у Володимирі-Волинському, відкритої 1 квітня 1916 р., де поряд із

українськими дітьми навчалися представники інших етнічних груп - єврейської, чеської, німецької тощо. Така практика засвідчувала прагнення стрілецтва поєднати національне виховання з принципами громадянської рівності та культурної взаємоповаги.

Освітня діяльність Українських січових стрільців не обмежувалася лише організацією навчального процесу. У низці навчальних закладів було створено бібліотеки, організовано курси для дорослих неписьменних, а також додаткові заняття з іноземних мов, передусім німецької. Водночас стрілецькі підрозділи намагалися реагувати на соціальні потреби місцевого населення, відкриваючи при школах дитячі їдальні та крамниці, де мешканці могли придбати найнеобхідніші товари першої потреби. Значною мірою ця діяльність здійснювалася завдяки самопожертві педагогів зі складу УСС, які часто працювали безоплатно, а також фінансовій підтримці стрілецького коша, що забезпечував утримання окремих навчальних закладів [64, с. 100].

Паралельно з роботою серед дітей стрілецтво активно діяло й у середовищі дорослого населення, організовуючи просвітницькі заходи, засновуючи читальні, поширюючи книжки та періодичні видання, а також надаючи практичну допомогу селянам у вирішенні повсякденних адміністративних і господарських питань. Окремі представники стрілецького середовища здійснювали етнографічні та краєзнавчі дослідження, вивчаючи народну архітектуру, збираючи фольклорні матеріали та документуючи пам'ятки місцевої історії. У 1917 р. за ініціативи Володимир-Волинського комісаріату було видано «Український православний календар для Волині», який містив статті історичного та національно-просвітницького змісту. Результатом цієї багатогранної діяльності стало поступове зростання довіри населення до стрілецьких підрозділів. Українські вояки дедалі частіше сприймалися місцевими жителями як представники близького за духом середовища, що сприяло встановленню міцних соціальних контактів між стрілецтвом і громадою. Особливо помітним був позитивний вплив освітньої

роботи на дітей, які швидко адаптувалися до навчання в нових школах і формували стійке зацікавлення українською мовою та культурою [44, с. 23].

Попри досягнуті успіхи, перебування Українських січових стрільців на Волині виявилось відносно нетривалим. Упродовж квітня-липня 1917 р. більшість стрілецьких підрозділів була змушена залишити територію регіону у зв'язку зі змінами військово-політичної ситуації. Лише невелика група педагогів залишалася на Волині до весни 1918 р., продовжуючи освітню діяльність у складних умовах воєнного часу. Водночас навіть цей обмежений за тривалістю період роботи мав відчутні наслідки: протягом 1916 - початку 1918 рр. на волинських землях було відкрито близько 150 українських шкіл, значна частина яких виникла безпосередньо завдяки ініціативі Українських січових стрільців.

Педагогічний персонал новостворених навчальних закладів на початковому етапі формувався переважно з числа освічених стрільців, тимчасово звільнених від військової служби. Згодом до роботи долучилися вчительки з Галичини, що дозволило розширити мережу шкіл і підвищити якість навчального процесу. У міру зростання кількості навчальних закладів особливо гостро постала проблема підготовки місцевих педагогічних кадрів. З метою її розв'язання за ініціативи стрілецтва у Володимирі-Волинському було організовано спеціальні підготовчі курси, на яких майбутні вчителі опановували методику викладання, українську історію, географію та елементи народної культури. Після завершення навчання ці педагоги отримували можливість працювати в новостворених українських школах, що сприяло поступовій інституціоналізації національної системи освіти на Волині [44, с. 24].

У підсумку, освітня діяльність стрільців на Волині була цілеспрямованим елементом їхньої діяльності, що виходила за межі бойових завдань. Діючи в умовах війни, вояки легіону зуміли організувати мережу українських шкіл та закласти основу для формування національно свідомого покоління. УСС сприяли відродженню національного життя українців

завдяки організації навчального процесу, видання підручників та залученню місцевого населення до культурних та освітніх заходів. Це засвідчило провідну роль освіти у процесі націєтворення. У бачення стрільців, школа виступала осередком формування національної та громадської свідомості, культурної єдності, і, звісно, способом передачі знань. Власне, започатковані ними освітні осередки стали підґрунтям для подальшого розвитку українських шкіл.

РОЗДІЛ 4

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЛЕГІОНУ УСС

4.1. Формування стрілецької культурної традиції

Стрілецька культурна традиція – феномен, що до сьогодні не має аналогів у світовій військовій історії. Формування її відбувалось у середовищі, яке поєднувало військову дисципліну, мистецьку діяльність та громадську активність. Витоки її слід шукати у довоєнних пожарничоруханкових товариствах «Січ», «Сокіл» та «Пласт». Саме вони стали підґрунтям моральних засад майбутнього стрілецького руху, адже тут виробилися принципи громадянської відповідальності, національної ідеї та фізичного гарту. Як зазначає Микола Лазарович, стрілецький рух був органічним продовженням національно-патріотичних традицій галицького суспільства кінця XIX - початку XX ст., у межах яких поєднувалися ідеї національного відродження та військової підготовки [23, с. 10].

З початку створення легіону його учасники ідентифікували себе національним військом. Підтвердженням цьому є знаки вирізнення на австрійських одностроях, а саме синьо-жовті кокарди на лівому боці шапки. Окрім цього, елементи одягу змінювались на український манір, додавались патріотичні елементи та символіка легіону. Згадуючи однострої, варто зазначити, що при січових стрільцях було створено спеціальну комісію, котра у січні 1916 р. провела засідання, на якому запровадили головний убір спроектований Левком Лепким – «мазепинку». Саме така форма шапки вважається автентичним елементом однострою української армії, яким послуговуються і сучасні воїни Збройних Сил України, стверджуючи свою приналежність до багатовічної української військової історії. Окрім «мазепинки» було вирішено додати на груди целулоїдну відзнаку з літерами «У. С. С», що дозволяло розпізнавати стрільців за відсутності головних уборів. Саме внаслідок запровадження багатьох змін у зовнішньому вигляді січового стрільця, в тому числі і зміна крою однострою, станом на весну 1917 р. зовнішній вигляд українського вояка виглядав самобутньо та патріотично [43, с. 62-63].

Ще одним важливим елементом стрілецької атрибутики є стандартизація військових звань. Назви посад запозичено у довоєнних

парамілітарних організацій, які, в свою чергу, запроваджували їх опираючись на історичне підґрунтя військової історії. Зокрема наказом від 27 грудня 1916 р. у стрілецькій титулатурі офіційно затверджено систему ступенів: стрілець та старший стрілець; вістун, десятник, підхорунжий – для підстаршин; хорунжий, четар, поручник, сотник та отаман – для старшин [43, с. 63].

Формування стрілецької культурної традиції було б неможливим, якби не мистецька діяльність членів легіону УСС. Уже в перші роки війни серед стрільців виникли творчі гуртки, які об'єднували поетів, композиторів, художників і акторів. Важливе місце посідала літературна творчість. Твори авторства Романа Купчинського, Василя Бобринського, Левка Лепкого та багатьох інших літераторів відображали ідею боротьби за національну незалежність, почуття єдності українського народу та, водночас, тугу побратимів за домівкою. Значна частина цих поезій була покладена на музику та стала основою стрілецького пісенного репертуару.

Провідне місце у формуванні стрілецької культурної традиції посідала стрілецька пісня, оскільки вона виконувала функцію моральної підтримки та особливий аспект ідеологічного виховання нації. Пісні «Ой у лузі червона калина», «Гей, видно село», «Їхав стрілець на війноньку», «Повіяв вітер степовий» та багато інших стали символами стрілецького руху та швидко набули популярності серед українського населення. Вони виконувалися під час військових походів, на зорганізованих стрільцями концертах, літургіях у місцевих храмах, на похоронах побратимів і супроводжували стрілецький побут щоденно, формуючи почуття національної єдності та підтримуючи бойовий дух. У цьому контексті стрілецька пісня виступає важливим аспектом збереження історичної пам'яті про легіон, оскільки зміст творів розповідає про реальні події та людей, що дає можливість використовувати їх в якості джерела для дослідження стрілецького руху.

Не менш вагомим компонентом є й театральна діяльність. У складі легіону діяли аматорські театральні колективи, які організовували вистави як для військових підрозділів, так і для місцевого населення. Оскільки

театральні вистави мали патріотичний зміст та відображали історичні події українського минулого, зокрема козацтво як національне військо та його боротьбу за волю і незалежність, то театр виконував виховну функцію, сприяючи поширенню української мови та культури в умовах воєнного часу. Тут принагідно сказати, що сучасне українське театральне мистецтво теж вшановує пам'ять про бійців легіону, оспівуючи їх славу та чин. Такою є вистава із репертуару Івано-Франківського національного академічного театру ім. Івана Франка «Шаріка, або кохання січового стрільця». Завдяки реконструкції стрілецького вбрання та звучанню стрілецької пісні на сцені, в суспільстві продовжує жити пам'ять про українське військове формування та його подвиг. (Додаток В)

Варто відзначити і видавничу діяльність січовиків. Бійці легіону активно займалися підготовкою та поширенням друкованих видань, серед яких особливе місце посідали листівки, брошури, часописи та підручники. Значну роль у цьому процесі відігравала стрілецька преса, що містила інформацію про події на фронті, культурне життя легіону та питання національного розвитку. Поширення друкованого слова сприяло зміцненню серед населення національної свідомості та відчуття гордості за героїзм національної армії [54, с. 45].

Суттєвим аспектом стрілецької культурної традиції була також освітня діяльність, спрямована на поширення знань серед населення. Стрільці організовували бібліотеки, читальні, школи та курси грамотності, що сприяло підвищенню рівня культурно-освітнього розвитку української громадськості. Особливо активною ця діяльність була на території Волині у 1916–1918 рр., де стрільці виступали організаторами шкільництва і культурного життя місцевого населення.

Отже, культурна традиція українських січових стрільців є унікальним явищем в українській історії, що поєднала військову діяльність із національно-патріотичним вихованням та культурно-просвітницьким аспектом. Важливими факторами творення цієї традиції є самобутня

військова символіка та система української титулатури, що поєднувалось із розвитком мистецького середовища. Особливу роль відіграла стрілецька пісня, видавництво, література і театр, які закарбувалися у пам'яті поколінь й продовжують формувати національну свідомість та самоідентифікацію серед українців.

4.2 Значення культурно-просвітницької діяльності УСС

Ініційовані Українськими січовими стрільцями заходи, спрямовані на поширення української національної ідентичності серед широких верств населення, стали важливим чинником національного пробудження українців, насамперед на західноукраїнських землях. Ця діяльність не обмежувалася лише культурно-освітньою сферою, а охоплювала значно ширший комплекс суспільних процесів, пов'язаних із формуванням модерної української нації. Водночас, стрілецтво виступало активним учасником відновлення місцевих органів управління, налагодження адміністративного життя та створення умов для розвитку культурного і громадського середовища, що сприяло формуванню відповідального та національно свідомого суспільства.

У своїй діяльності Українські січові стрільці використовували всі наявні ресурси: людські, матеріальні та духовні, з метою консолідації українського суспільства та утвердження ідеї державності. Важливо підкреслити, що стрілецька організація вирізнялася високим рівнем внутрішньої згуртованості, що ґрунтувалася на принципах соборності та єдності національного духу. У її середовищі сформувалася модель колективної ідентичності, в якій поєднувалися представники різних регіонів України, що принесли із собою досвід і традиції, сформовані під впливом специфічних історичних умов. Саме ця багатоманітність досвіду сприяла формуванню універсального образу українського національного діяча, здатного діяти в різних середовищах і виконувати завдання державотворчого характеру.

Історичне значення Українських січових стрільців полягало передусім у послідовному утвердженні ідеї політичної незалежності України як конкретної мети національного руху. Стрілецьтво не лише декларувало прагнення до державної самостійності, а й формувало у суспільстві розуміння необхідності активної боротьби за її досягнення, включно з використанням військових засобів. У цьому контексті діяльність УСС можна розглядати як важливий етап переходу від культурницьких форм національного руху до політично зорієнтованої боротьби за державність.

Програмним документом, що визначав основні напрями діяльності стрільців на українських землях, стала спеціальна інструкція, адресована підрозділам, які вирушали на територію України. Її зміст містив чіткі орієнтири щодо розвитку українського суспільства. У документі наголошувалося на тому, що становлення держави і формування нації є взаємопов'язаними процесами: функціонування державних інституцій війська, адміністрації, фінансової системи та судочинства повинно супроводжуватися розвитком освіченого суспільства і національно свідомої інтелігенції. Особлива увага приділялася створенню мережі освітніх і культурних установ, які мали стати основою для поширення національних цінностей і консолідації населення [21, с. 52].

Практична частина цього документа визначала конкретні механізми реалізації поставлених завдань. Передусім ішлося про необхідність встановлення контактів із місцевими громадськими організаціями та залучення їх до спільної діяльності. Значна роль відводилася роботі в адміністративних центрах міст і містечках, які розглядалися як осередки політичного та громадського життя. У цих населених пунктах стрільці мали ініціювати процеси національного відродження, сприяти поширенню української мови та культури, а також забезпечувати участь українців у системі місцевого управління.

Окремим напрямом діяльності визначалося проведення широкої культурно-просвітницької роботи серед населення. Вона передбачала

організацію лекцій і бесід з історії України, популяризацію творчої спадщини національних діячів, поширення українських книжок і періодичних видань, а також створення молодіжних організацій і освітніх курсів. Важливим інструментом формування національної свідомості визнавалося використання української мови в повсякденному спілкуванні та громадській діяльності, незалежно від соціального чи етнічного походження співрозмовників. Таким чином, діяльність Українських січових стрільців стала важливим чинником модернізації українського суспільства та заклала підвалини для подальшого розвитку національної державності [21, с. 52].

Стрілецькі підрозділи, виконуючи військові завдання, водночас прагнули організувати внутрішнє життя таким чином, щоб воно відповідало ширшим національним і духовним цілям українського визвольного руху. У цьому контексті було сформовано розгалужену систему організаційних структур, завданням яких було забезпечити ідейно-політичне зростання особового складу, розвиток самоосвітньої діяльності та підтримання постійного зв'язку з українським населенням. Через ці інституції стрілецтво здійснювало систематичну культурно-просвітницьку роботу, поширювало національні ідеї та водночас зберігало свідчення своєї боротьби, що мали зберегтися для наступних поколінь як пам'ять про визвольні змагання. Серед ключових структур, які визначали організаційний і культурний характер легіону, особливу роль відігравали «Кіш», система військового вишколу, збірні станиці, «Пресова квартира», «Артистична горстка», бібліотеки, а також численні освітні гуртки. Їх діяльність не лише формувала внутрішню дисципліну та світогляд стрілецтва, але й значною мірою сприяла зростанню авторитету легіону серед українського населення [49, с. 167].

Важливим напрямом діяльності Українських січових стрільців стало налагодження національно-культурного життя в регіонах їх перебування та встановлення тісної співпраці з місцевими громадськими організаціями, передусім із товариствами «Просвіта». Стрілецькі підрозділи активно взаємодіяли з патріотично налаштованими верствами населення, беручи

участь у розвитку культурної інфраструктури українських громад. Одним із проявів цієї діяльності було видання періодичних друкованих органів, зокрема тижневика «Січ», у роботі якого брали участь стрільці Кмель і Заклинський. Крім того, стрілецьке середовище підтримувало інші українські видання, передаючи до редакцій періодичну пресу з Галичини та сприяючи поширенню української інформаційної продукції на територіях Наддніпрянської України. Спільно з місцевими активістами організовувалися читальні товариства «Просвіта», відкривалися народні школи, діяли аматорські театральні колективи, кооперативні установи та курси української мови й українознавства, що забезпечувало формування національно свідомого громадянського середовища [56, с. 234].

Суттєвою особливістю діяльності легіону було поєднання військової служби з активною культурно-політичною роботою навіть в умовах підпорядкування австрійському військовому командуванню. Попри усі обмеження, стрілецтву вдавалося паралельно реалізовувати власну програму національного розвитку, спрямовану на утвердження української ідеї та підтримку місцевого населення. У багатьох випадках стрільці виступали захисниками інтересів українських громад, реагуючи на прояви адміністративного тиску та сприяючи збереженню культурних і соціальних прав населення.

Окреме місце в культурному житті стрілецького середовища посідала мистецька творчість, серед якої особливої популярності набула сатирично-гумористична діяльність. Карикатура, гумор і сатиричні тексти використовувалися не лише як засоби розваги, а й як інструменти моральної підтримки та ідейної мобілізації. Завдяки таким формам творчості стрільці зберігали внутрішню згуртованість, підтримували бойовий дух і водночас поширювали національно-політичні ідеї серед військових і цивільного населення. У складних умовах війни гумористична культура виконувала важливу психологічну функцію, допомагаючи долати труднощі повсякденного життя та зміцнювати віру в успіх національної боротьби.

Вагомим чинником активізації національно-культурного життя волинського населення стали різноманітні мистецькі заходи патріотичного спрямування, що організовувалися Українськими січовими стрільцями у Володимирі-Волинському, Устилузі, Матієві та низці інших населених пунктів краю. Подібні концерти мали значний суспільний резонанс, оскільки об'єднували місцевих жителів і військовослужбовців навколо спільних національних ідей, сприяючи формуванню атмосфери культурного піднесення. Отримані під час проведення цих заходів кошти спрямовувалися на підтримку освітніх установ, зокрема на поповнення шкільних бібліотек підручниками, навчальними посібниками та наочними матеріалами, що підвищувало якість освітнього процесу та зміцнювало матеріальну базу новостворених навчальних закладів. Після надання дозволу на відкриття українських приватних шкіл австрійська військова адміністрація Волинського округу розробила спеціальні нормативні засади їх функціонування. Відповідно до встановленого статуту, керівництво шкільною системою перебувало під контролем військового коменданта, тоді як безпосередній нагляд за діяльністю навчальних закладів здійснював інспектор, що свідчило про прагнення влади поєднати освітню діяльність із військово-адміністративними інтересами регіону. Водночас організаційно-методичне забезпечення розвитку шкільництва на окупованих Австро-Угорщиною територіях координували спеціалізовані інституції у Львові. Зокрема, Шкільна комісія займалася розробленням концептуальних засад освіти, тоді як Бюро культурної помочі, очолюване відомим істориком Іваном Крип'якевичем, виконувало практичні організаційні функції, пов'язані з упровадженням освітніх ініціатив [64, с.103].

Навчальний процес у волинських школах будувався на основі галицьких освітніх програм, які адаптовувалися до місцевих соціокультурних умов. Однак досвід функціонування цих закладів засвідчив, що запозичені навчальні плани та підручники не завжди відповідали специфіці регіону, зокрема мовним, культурним і побутовим особливостям населення Волині.

Усвідомлюючи необхідність створення більш релевантної навчальної бази, стрілецькі педагоги ініціювали підготовку власних освітніх матеріалів. Результатом цієї роботи стало видання наприкінці 1916 р. у Володимирі-Волинському букваря та читанки під назвою «Матірнє слово», які містили тексти та ілюстрації, безпосередньо пов'язані з історією, культурою і повсякденним життям волинського краю. Автором низки навчальних посібників, зокрема «Українського букваря» (1916, 1917) та «Читаночки для чемних діточок» (1917), виступив діяч стрілецького руху Борис Заклинський, що засвідчувало активну участь представників легіону в розвитку української педагогічної думки та формуванні національної системи освіти на Волині[44, с. 24].

Суттєвим аспектом становлення молодіжного національного руху стало запровадження системи фізичного та військово-патріотичного виховання, що спиралася на традиції козацького військового вишколу. У межах цієї підготовки молодь опановувала комплекс практичних навичок, які включали виконання стройових і гімнастичних вправ, протипожежні заходи, маршову підготовку, орієнтування на місцевості із застосуванням картографічних матеріалів, основи військової справи, зокрема теорію стрільби та правила поводження зі зброєю. Важливим елементом такого навчання було формування дисципліни, взаємної відповідальності та підпорядкування обраній старшині, що сприяло виробленню організованості та колективної згуртованості серед учасників молодіжних об'єднань [44, с. 24].

Функціонування військово-спортивних гуртків у багатьох випадках мало напівлегальний або нелегальний характер, оскільки їх діяльність викликала підозру та протидію з боку польських адміністративних і каральних органів. У зв'язку з цим учасники таких організацій були змушені проводити навчання у прихованих умовах у нічний час або в лісових місцевостях, що додатково формувало у них навички конспірації та витривалості. Водночас рівень підготовки і дисципліни членів цих товариств

ставав очевидним під час публічних заходів повітових і крайових свят, де вони демонстрували стройову вправність, організованість і високий моральний дух.

Первісно діяльність молодіжних організацій була спрямована переважно на національно-культурне виховання, розвиток красзнавчих знань і фізичну підготовку. Проте зі зростанням національного руху та загостренням політичної ситуації їхня функціональна роль поступово змінювалася. Вони еволюціонували у більш організовані військово-патріотичні структури, які базувалися на відтворенні козацьких традицій, культивуванні ідеалів свободи, незалежності та служіння Батьківщині. Ця трансформація стала важливим етапом у формуванні організованого українського військового середовища, що згодом виявилось у створенні легіону Українських січових стрільців першого модерного українського військового формування з чітко визначеною національною символікою, ієрархією та ідейною програмою захисту державності.

Водночас національно-політична та культурно-освітня діяльність Українських січових стрільців значно виходила за межі суто військової служби. Усвідомлюючи, що реалізація національно-державницьких прагнень можлива лише за умов широкої підтримки суспільства, стрілецтво приділяло значну увагу просвітницькій роботі серед населення. Поряд із власним інтелектуальним і професійним самовдосконаленням вони систематично організовували лекції, культурні заходи, освітні курси та інші форми громадської діяльності, спрямовані на підвищення рівня національної свідомості українців. Така робота сприяла формуванню у населення розуміння власних історичних перспектив і можливостей досягнення гідного соціального та політичного становища, що стало важливою передумовою подальших процесів національного відродження і державотворення [50, с.34].

Культурна спадщина Українських Січових Стрільців посідає особливе місце у формуванні національної історичної пам'яті та військово-

патріотичної традиції українського суспільства, виконуючи роль в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій. Події повномасштабної російсько-української війни, що розгорнулися у 2022 році, актуалізували історичні наративи визвольної боротьби початку ХХ ст., зокрема досвід та ідейну спадщину легіону Українських січових стрільців як одного з перших модерних українських військових формувань, що поєднувало військову діяльність із культурно-просвітницькою діяльністю. У цьому контексті стрілецька культурна традиція набула нового значення, трансформувавшись із історичного феномену у чинник мобілізації та консолідації суспільства.

Особливе значення в структурі культурної спадщини Українських Січових Стрільців посідає музично-пісенна творчість, яка від самого початку виконувала не лише естетичну, а й ідеологічну та виховну функції. Стрілецькі пісні формували почуття колективної ідентичності, зміцнювали морально-психологічний стан вояків і водночас поширювали ідею національного визволення серед цивільного населення. В часі Другої світової війни стрілецьку пісню, як спадщину, перейняли вояки Української Повстанської Армії. Не лише перейняли, але й творчо доповнювали та розвивали. Наступними цю традицію перейняли новітні українські воїни. Збройні Сили України не лише послуговуються надбаннями стрільців у сфері уніформістики, йдеться про носіння «мазепинки», але й їх творчим доробком. Однією з найвідоміших пісень цього репертуару стала стрілецька пісня «Ой у лузі червона калина», створена у середовищі Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни та пов'язана з іменами діячів стрілецького руху, зокрема Степан Чарнецький. Упродовж ХХ ст. вона перетворилася на символ боротьби за українську державність

У 2022 році, в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, ця пісня набула нового змістового наповнення і стала одним із ключових символів сучасного українського спротиву. Знаковою подією стало її виконання українським музикантом і військовослужбовцем Андрієм Хливнюком на Софіївській площі у перші дні

повномасштабної війни. Це виконання було зафіксоване на відео, яке швидко поширилося у інформаційному просторі, перетворившись на символ незламності українського народу та відродження історичної пам'яті.

Водночас актуалізація культурної спадщини Українських Січових Стрільців у 2022 році проявилася не лише у сфері музичної творчості, а й у ширшому культурно-комеморативному просторі. Відбулося активне звернення до стрілецької символіки, історичних особистостей та традицій, що знайшло відображення у створенні нових мистецьких проєктів та публічних заходів. У масовій культурі та суспільному дискурсі образ стрільця постав як архетип воїна-захисника, який поєднує військову честь із високим рівнем національної свідомості.

Отже, культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців стала одним із ключових чинників національного відродження українського населення в умовах воєнного часу та суспільно-політичних трансформацій початку ХХ ст. Вона охоплювала широкий спектр напрямів - від організації народних шкіл, бібліотек і читалень до проведення освітніх курсів, культурно-мистецьких заходів, видавничої роботи та підтримки громадських ініціатив. Особливо вагомою була діяльність стрілецтва на Волині у 1915–1917 рр., де в умовах руйнувань, нестачі освітніх кадрів і матеріальних ресурсів їм вдалося створити мережу українських шкіл, започаткувати системну просвітницьку роботу та сформувати осередки національного життя. Культурно-освітня місія УСС мала також глибоке суспільно-політичне значення. Через поширення української мови, історії та національної символіки стрілецтво сприяло формуванню модерної української ідентичності та утвердженню ідеї державності серед широких верств населення. Важливим результатом цієї діяльності стало підвищення рівня національної свідомості, активізація громадського життя та поступове залучення місцевого населення до культурних і суспільних процесів.

ВИСНОВКИ

Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців постала важливим явищем українського національного життя початку ХХ ст., що поєднувало військову службу з активною культурною, освітньою та виховною роботою. Формування Легіону Українських січових стрільців відбувалося в умовах піднесення українського національного руху в Галичині, розвитку молодіжних і спортивно-патріотичних організацій, зокрема «Сокіл», «Січ» та «Пласт», а також зростання прагнення українського суспільства до політичного самовизначення. Ідейні засади стрілецького руху ґрунтувалися на поєднанні національно-патріотичного виховання, військової підготовки та культурної діяльності як важливого засобу формування національної свідомості й суспільної активності.

Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців посідала вагомe місце у структурі їхньої діяльності та виконувала функції духовної консолідації, національного виховання й поширення українських культурних цінностей. Стрілецьке середовище сформувалося як осередок культурної ініціативи, у межах якого активно розвивалися літературна творчість, музичне мистецтво, театральна діяльність, видавнича справа та освітня робота серед населення. Участь української інтелігенції у формуванні культурної програми Легіону забезпечувала високий рівень організації просвітницьких заходів і сприяла поширенню національних ідей у середовищі військових і цивільного населення.

Важливим осередком культурного життя Українських січових стрільців стала «Артистична горстка», діяльність якої охоплювала театральні постановки, концертні виступи, літературну творчість і музичні заходи. Її функціонування сприяло формуванню нової культурної традиції, що поєднувала національні мистецькі елементи з ідеєю служіння українському народові. Творча діяльність Романа Купчинського, Левка Лепкого, Михайла Гайворонського та інших представників стрілецького середовища стала

важливим складником української культурної спадщини, а стрілецька пісня та поезія виконували роль засобу моральної підтримки війська та поширення національно-патріотичних ідей.

Волинський період діяльності Легіону Українських січових стрільців набув особливого значення для розгортання культурно-освітньої роботи серед місцевого населення. Перебування стрілецьких підрозділів на території Волині супроводжувалося активною організацією освітніх заходів, створенням шкіл, бібліотек, читалень і культурних гуртків, що сприяло поширенню української мови, піднесенню рівня освіти та формуванню національної свідомості населення регіону. Освітня діяльність стрільців поєднувалася з виховною роботою, спрямованою на утвердження національних цінностей і розвиток громадянської відповідальності.

Організація шкільництва для місцевого населення стала одним із ключових напрямів культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців. Стрілецькі школи та освітні курси виконували функцію поширення елементарних знань, формування національної ідентичності та залучення населення до культурного життя. Освітня робота сприяла зміцненню позицій української мови, розвитку національної культури та утвердженню ідей державності серед молодого покоління.

Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців посіла важливе місце в історії українського національного руху як складник процесу формування модерної української нації. Поєднання військової служби з культурною та освітньою працею забезпечувало духовну стійкість суспільства, сприяло поширенню національних ідей і формуванню активної громадянської позиції. Досвід культурно-просвітницької діяльності Українських січових стрільців засвідчив значення культури й освіти як важливих чинників суспільної мобілізації та національної консолідації в умовах воєнно-політичних викликів початку ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані джерела

1. Волинець С. Стрілецький театр. Наш театр : книга діячів українського театрального мистецтва. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. 848 с.
2. Золоті ворота. Історія Січових Стрільців 1917-1919. Львів, 1937, 396 с.
3. Легіон Українських Січових Стрільців, фото архів. URL: <https://www.legionukrainiansichriflemen.com/>. (Дата звернення: 10.02.2026).
4. Лепкий Б. Журавлі / упоряд. В. Подуфалий. Тернопіль : Збруч, 1999. 39 с.
5. «Ми йдемо в бій» : повний збірник пісень Романа Купчинського / упоряд. І. Соневицький. Нью-Йорк : Червона Калина, 1977. 147 с.
6. Михайло Гайворонський. Гомін. Пісні України. URL: <https://homin.etnoua.info/avtor/myhajlo-hajvoronskyj2/>. (Дата звернення: 16.03.2026).
7. Наш театр : книга діячів українського театрального мистецтва 1915–1975 / за ред. Г. Лужницького. Нью-Йорк, 1975. 848 с.
8. Сьпіваник Українських Січових Стрільців. Відень : Центральна Управа УСС, 1918. 128 с.
9. Українські Січові Стрільці 1914-1920 рр. Монреаль : Вид-во Ігоря Федіва, 1955. 212 с.
10. Українські Січові Стрільці, 1914-1920 : [фотоальбом] / [матеріал зібрали І. Іванець, В. Софронів-Левицький ; ред.: Б. Гнатевич, Л. Лепкий, І. Німчук]. – Репринт. відтворення з вид. 1935 р. – Львів: Слово, 1991. – 160 с. : іл.
11. Українські січові стрільці. Збірка п'ята. Жінки в УСС / Упоряд. Я. Онищук. Львів, 2003/

12. Яцків М. До історії коша У.С.В. Тим, що впали : літературно-мистецький збірник. Львів : Артистична Горстка і Пресова Кватира УСС в Полі, 1917. С. 162.

Мемуари і спогади

13. Безручко М. Січові Стрільці в боротьбі за державність. Каліш, 1932. 45 с.
14. Галущинський М. З Українськими Січовими Стрільцями : спогади з 1914–1915 років. Львів : Вид. спілка «Діло», 1934. 226 с.
15. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 : у 3 ч. Львів : Накладом власним ; Друк. ОО. Василян у Жовкві, 1928. 495 с.
16. Паліїв Д. Листопадова революція : з моїх споминів. Львів : Новий час, 1929.
17. Стрільцькі пісні і труби (розмова М. Гайворонського з І. Боберським). Діло. 1916. Ч. 75-76.
18. Трильовський К. З мого життя. Гей там на горі «Січ» іде! Пропам'ятна книга «Січей». - Едмонтон, 1965, 432 с
19. Шухевич С. Видиш, брате мій. Вид. «Апріорі», 2024. С. 216.

Монографії і наукові статті

20. 1894 – народився Роман Купчинський, автор стрілецьких пісень. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/24/1894-narodyvsya-roman-kupchynskyy-avtor-strileckykh-pisen>. (Дата звернення: 15.03.2026).
21. Багрій М. Освітньо-культурна та просвітницька діяльність українського січового стрілецтва у Західній Україні. Social Work and Education. 2018. Vol. 5, No. 3. P. 49-56.
22. Байдак М. Втеча і повернення: українки в лавах Січових стрільців. Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. URL:

- <https://uamoderna.com/md/baidak-women-and-war/>. (Дата звернення: 01.04.2026).
23. Башняк Л. І. Культурно-освітня діяльність у Легіоні УСС (1914–1918 рр.). Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. 2009. Вип. 21. С. 9-14.
 24. Башняк Л. Стрілецькі театри Легіону УСС і Галицької армії. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. № 18. С. 249-255.
 25. Біографія художника Осипа Сорохтея. Пресова квартира. Осип Сорохтей. URL: <https://sorokhtei.org.ua/biography/presova-kvatyra/>. (Дата звернення: 13.03.2026).
 26. Витвицький В. Михайло Гайворонський. Життя і творчість. Нью-Йорк : Свобода, 1954. 207 с.
 27. Корпус Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. — Львів : Червона Калина, 1992. — 80 с.
 28. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ: Генеза, 2000. 360 с.
 29. Думин О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914-1918 рр. Львів : Червона Калина, 1936. 461 с.
 30. Ек Н. Стрілецька пісня Романа Купчинського в інструментально-хорових обробках українських композиторів. Молодь і ринок. 2022. № 2. С. 146-150.
 31. Енциклопедія історії України / ред. В. Смолій. Київ : Наук. думка, 2004. Т. 2. : Г-Д. 524 с.
 32. Енциклопедія історії України / ред. В. Смолій. Київ : Наук. думка, 2008. Т. 5. Кон-Кю. 568 с.
 33. Енциклопедія українознавства / ред. В. Кубійович. Мюнхен : Молоде життя, 1955. Т. 1. 400 с.
 34. Енциклопедія українознавства / ред. В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк : Молоде життя, 1976. Т. 8. словникова частина 2805-3200 с.

35. Іванець І. Стрілецька творчість. Українські Січові Стрільці 1914-1920 рр. Львів, 1991. С. 192.
36. Квас Осип, Клим Василь. З початків українського стрілецького руху в Галичині. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). - Мюнхен - Львів, 1994.
37. Кіндратюк Б. Утвердження української ідеї соборності в піснях галицьких січових стрільців. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 1999. № 2. С. 53-57.
38. Кобрин Н. Стрілецькі пісні літературного походження: витоки та особливості жанру. Львів : Сполом, 2007. 96 с.
39. Ковалів Ю. Роман Купчинський. Слово і Час. 2018. № 9. С. 77-80.
40. Кузьменко О., Пуківський Ю. Співаник боротьби. Львів : Локальна історія, 2024. 192 с.
41. Кузьменко Т. Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців в Наддніпрянській Україні. Проблеми історії України XIX - початку XX ст. 2004. № 7. С. 176-186.
42. Лазарович М. «Гей, ви, стрільці січовії...» формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки. Тернопіль : Джура, 2004. 80 с.
43. Лазарович М. В. Ідеологія Українських Січових Стрільців крізь призму їхньої атрибутики / М. В. Лазарович. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2017. Вип. 29. С. 60-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2017_29_9. (Дата звернення: 10.02.2026).
44. Лазарович М. Гуманітарна та просвітницька діяльність Українських січових стрільців на Волині (1916 – початок 1918 р.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. - 2015. № 32. С. 19-24.
45. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність українських січових стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль : Тайп, 2003. 116 с.

- URL: <https://exlibris.org.ua/lazarovyc3/r03.html>. (Дата звернення: 02.02.2026).
- 46.Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль : Джура, 2005. 592 с.
- 47.Лазарович. М. Культурницька та просвітницька праця Легіону Українських Січових Стрільців під час Першої світової війни. *Українські січові стрільці – лицарі рідного краю* / упор. В. Ковтун. - Коломия, 2007. - С. 41-48.
- 48.Левицький С. Нарис історії Пласту 1911–1945. Мюнхен : Молоде Життя, 1966. 132 с.
- 49.Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. Львів : Каменяр, 1991. - 183 с.
- 50.Литвин М., Науменко К. Українські січові стрільці. Київ : Знання, 1992. - 48 с.
- 51.Лицарство Залізної Остроги. Орден Залізної Остроги. URL: <http://www.ozo.org.ua/orden/>. (Дата звернення: 04.03.2026).
- 52.Лужницький Г. Український театр : у 2 т. Т. 1. Львів : Вид. ЛНУ, 2004. С. 344.
- 53.Матейко Р. Галицькі лицарі волі: українські визвольні змагання на Тернопільщині 1900–1920 років у контексті історії України. Тернопіль : Принтер-Інформ, 2002. 152 с.
- 54.Монолатій І. Українські легіонери. Формування та бойовий шлях українських січових стрільців 1914–1918 рр. Київ : Темпора, 2008. 93 с.
- 55.Монолатій І. УСС. Ідея і чин. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2024. 160 с.
- 56.Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття К. : Укр. письменник, 1993. 413 с.
- 57.Окаринський В. Вплив українського пласту на генезу стрілецького руху Пам'ять століть. 2000. № 5. С. 110.
- 58.Олексин Ж.-Б. Пісня про червону калину. 1914–1974. Історія УСС-ів для молоді. Нью-Йорк : Червона Калина, 1974. 95 с.

59. Печерський А. Той, хто перетворив добровольців на Легіон: командант Михайло Галушинський. АрміяInform | Інформаційне агентство. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/25/toj-hto-peretvoryv-dobrovolcziv-na-legion-komandant-myhajlo-galushhynskyj/>. (Дата звернення: 25.02.2026).
60. Разиграєв О., Скальський В. Волинь у 1914-1916 роках: воєнно-політичне та цивільне життя. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 68-86.
61. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк, 1936.
62. Рожак-Литвиненко К. Б. Портрет у творчості мистецького угруповання українських січових стрільців / К. Б. Рожак-Литвиненко. *Культура України. Серія : Мистецтвознавство*. 2016. Вип. 53. С. 312-324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kum_2016_53_32. (Дата звернення: 20.02.2026).
63. Рожак-Литвиненко К. Пейзажні та побутові мотиви у творчості художників – українських січових стрільців / К. Рожак-Литвиненко. *Українська академія мистецтва*. 2016. Вип. 25. С. 202-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2016_25_22. (Дата звернення: 10.03.2026).
64. Соловійов О. М. УСС на Волині (1914–1917 рр.). *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки : Історичні науки*. 1996. Вип. 3. С. 99–104.
65. Українські січові стрільці. Локальна історія : журнал про минуле і сучасне. 2025. № 7–8 (81–82). Львів.
66. Хованець І. Витоки створення оркестру духових інструментів в Українському січовому стрілецтві. *Військово-науковий вісник*. 2009. № 12. С. 165–176.
67. Lazarovych, M. The phenomenon of socio-cultural activity of the Ukrainian Sich Riflemen during the First World War. In: Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war: Scientific projects of the Faculty of Social and Humanities of ZNU (pp. 229-266). Catholic University in Ružomberok. Retrieved from

Преса

68. Гайворонський М. Перша оркестра У.С.С. Літопис Червоної Калини. 1935. Ч. 12.
69. Гриневич Я. Стрільці на сцені. Літопис Червоної Калини. 1936. № 9.
70. Історичний календар-альманах Червоної Калини. Львів, 1937. 240 с.
71. Співець стрілецької слави: Роман Купчинський брав участь у боях за гору Маківку, а після Другої світової жив у США. *Україна молода. Бойова газета героїчної нації.* 2020. 30 верес. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3643/196/150465/>. (Дата звернення: 01.03.2026).
72. Угрин-Безгрішний М. Великий здвиг // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 рік. Львів : Накладом Видавництва «Червона Калина», 1933.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Іван Іванець. Батальна сцена. Зі стрілецького циклу

Джерело: Art Lviv Online, Іван Іванець. URL: <https://art.lviv-online.com/ivan-ivanets/>

ДОДАТОК Б

**Перший день приходу музики в поле і перший марш перед находячими
стрільцями котрих не видно**

Джерело: Леґіон Українських Січових Стрільців, фото архів. URL:

[https://www.legionukrainiansichriflemen.com/?fbclid=IwY2xjawJCH-
lleHRuA2FlbQIxMQABHf9LIjkEI-vFrFfrQLgfOJQAFUEOVQ2-
hERLV67qQuYTkNnvl1yzbza-tA_aem_IAQf43gTVX97sIuFLG7Osw](https://www.legionukrainiansichriflemen.com/?fbclid=IwY2xjawJCH-
lleHRuA2FlbQIxMQABHf9LIjkEI-vFrFfrQLgfOJQAFUEOVQ2-
hERLV67qQuYTkNnvl1yzbza-tA_aem_IAQf43gTVX97sIuFLG7Osw)

Музика грає першого дня приходу до Вівся, яку слухають Коссак,
Дудинський

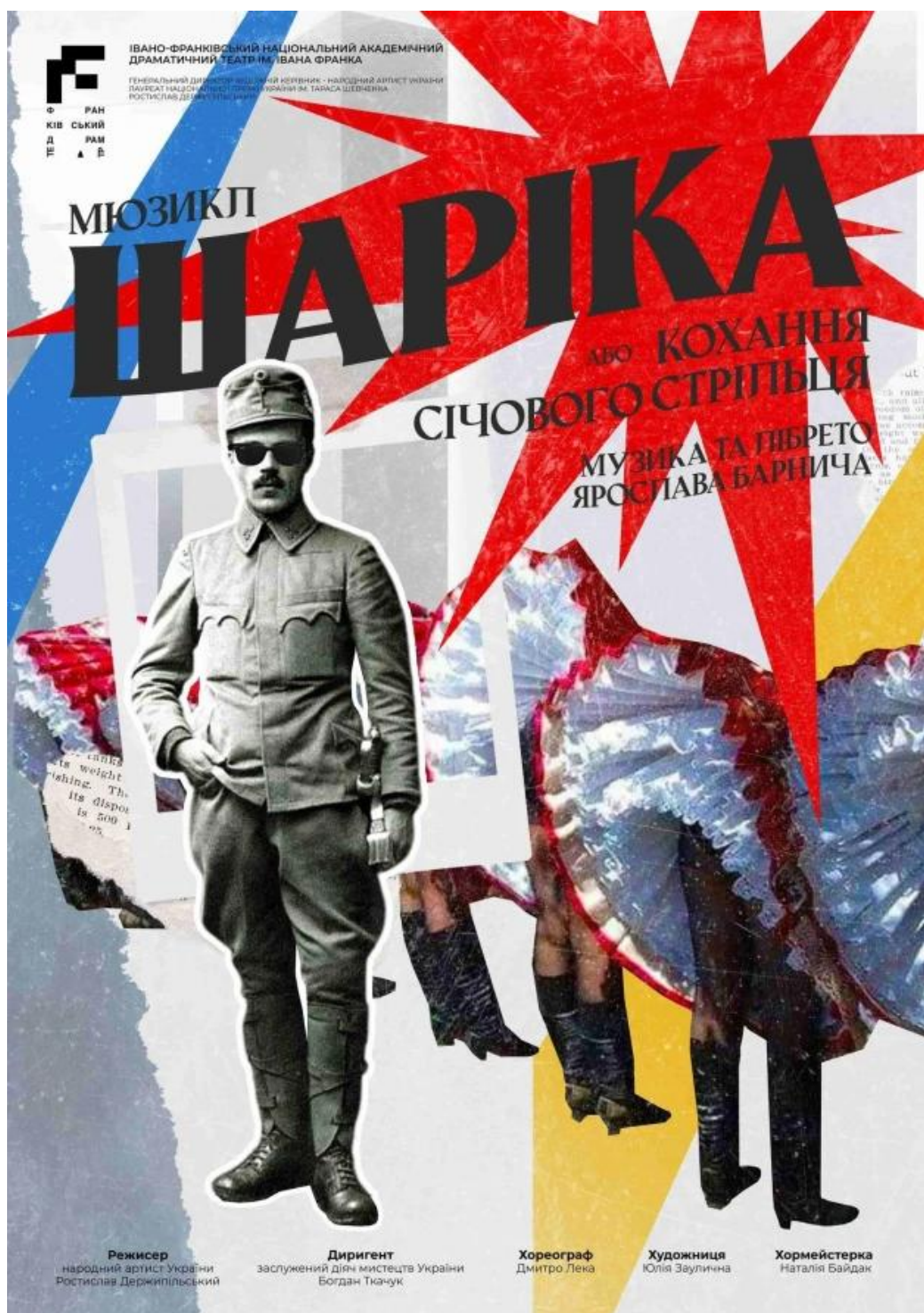

Джерело: Легіон Українських Січових Стрільців, фото архів. URL:

https://www.legionukrainiansichriflemen.com/?fbclid=IwY2xjawJCH-1leHRuA2FlbQIxMQABHf9LJjkE1-vFrFfrQLgfOJQAfUEOVQ2-hERLV67qQuYTkNnv11yzbza-tA_aem_IAQf43gTVX97sluFLG7Osw

ДОДАТОК В

ШАРІКА, АБО КОХАННЯ СІЧОВОГО СТРІЛЬЦЯ

Джерело: Івано-Франківський національний академічний драматичний театр імені Івана Франка. URL: <https://www.dramteatr.if.ua/>